

Diplomová práce

2017

Markéta Ciešlarová

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Středověká hradiště v Haliči
Markéta Ciešlarová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Středověká hradiště na Haliči

Markéta Ciešlarová

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Pavel Vařeka, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2007

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 2017

Poděkování

Na prvním místě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé práce, doc. PhDr. Pavlu Vařekovi, Ph.D., za cenné rady a konzultace, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout, mimo jiné i za poskytnutí materiálu, které nejsou téměř dostupné.

Současně děkuji své rodině, příteli a přátelům za jejich trpělivost a podporu.

Obsah

1. ÚVOD	1
2. CÍLE PRÁCE.....	2
3. STRUČNÁ HISTORIE HALIČE.....	2
4. IVANOFRANKSIVKÁ OBLAST	5
5. HISTORIE VÝZKUMŮ NA STARÉM HALIČI.....	5
6. RANĚ STŘEDOVĚKÁ HRADIŠTĚ.....	11
6.1. Kryloské hradiště	11
6.1.2. Hradiště v rámci Kryloského hradiště.....	17
6.1.3. Kostel Zesnutí nejsvětější Bohorodičky, Uspenský chrám.....	19
6.1.4. Kostel sv. Jiljí na Kryloském hradišti	21
6.1.5. Carynka.....	23
6.2. Pitričské hradiště	23
6.3. Spišské hradiště	25
6.4. Pantelemoiské hradiště	29
6.5. Oleškivské hradiště.....	32
6.6. Bukovanské hradiště	36
6.7. Lukovské hradiště.....	40
7. DALŠÍ STAVBY NA ÚZEMÍ STARÉHO HALIČE MIMO HRADIŠTĚ	44
7.1. Četverky	44
7.2. Hrobys'ka	45
7.3. Kyrylivka	46
7.4. Poberežžja	47

7.1.	Karpiv	48
8.	SYNTÉZA CÍRKEVNÍCH STAVEB NA HALIČI	49
9.	FUNKCE HRADIŠŤ NA HALIČI	53
10.	ZÁVĚR.....	58
11.	RESUME.....	61
12.	PRAMENY A LITERATURA	1
13.	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	4

1. Úvod

Tato diplomová práce je zaměřena na raně středověká hradiště na území starého Haliče a hradiště haličského Přikarpatí.

Cílem této práce je studium vlastností a funkce těchto hradišť a jejich základního vývoje.

Diplomová práce pojímá nejen hradiště ale i osamocené sakrální stavby, které se v jejich blízkosti nacházejí.

První část této práce je věnována stručným dějinám Haliče a Haličsko – Volyňského knížectví. Dále je pak věnována pozornost historii výzkumů na tomto sledovaném území. Vzhledem k tomu, že většina hradišť dosud nebyla zkoumána, jsou v této práci zahrnuta jen hradiště, která měla odkaz v literatuře.

Další část této práce je věnována samotným hradištím. Jedná se o syntézu poznatků, která je dostupná v literatuře týkající se těchto hradišť. Největší část tohoto oddílu je věnována především Kryloskému hradišti, které bylo hlavním centrem haličského knížecí.

Práce je věnována hradištím na území Ivano – Frankivského regionu, který je součástí Ukrajiny.

Část práce se zabývá i ojedinělými sakrálními stavbami na území starého Haliče. V minulosti jim bylo věnováno mnoho pozornosti. jedná se o stavby dřevěných kostelů a zděných chrámů, ze kterých byly nalezeny jen základy.

Věnována je i pozornost následné syntéze dřevěných a zděných sakrální staveb na sledovaném území, neboť ty měla zřejmě jednu z největších vypovídajících faktů pro tuto práci. Byly nejlépe a několikrát zkoumány různými archeology. Mají silnou pramennou základnu. Podle

jednotlivých sakrálních staveb na hradištích bylo i dříve možné určit o jaký typ hradiště se jednalo. Zda na tom či onom hradišti byl přítomen knížecí dvorec.

Důležitou otázkou, která se nese celými dějinami výzkumu na starém Haliči, je otázka, kde se původně nacházelo hlavní město Haličského knížectví, a jsou nastoleny i některé hypotézy, které již byly i dříve vyvráceny a v této práci jde jen o potvrzení jejich nepravdivosti.

V krátkosti se věnuji i interpretaci funkce hradišť, které se na sledovaném území nacházejí v různých formách a velikostech, avšak mají některé spolené charakteristické rysy.

V práci jsou obsaženy i obrazové přílohy, které zahrnují plány hradišť, tak jak byly známy z poslední provedených výzkumů a také půdorysy sakrálních památek na tomto území.

Práce je založena na cizojazyčné literatuře, proto jsou některé pojmy vykládány jinak, než je zvykem v našich zemích.

2. Cíle práce

Primárním cílem této práce je shromáždit dostupné informace o raně středověkých hradištích na území Haliče na západní Ukrajině.

Dalším cílem této práce je přinést stručnou syntézu funkce hradišť na sledovaném území a také přispět k rozšíření obzorů o studiu hradišť na západní Ukrajině.

3. Stručná historie Haliče

Halič je historické území v západní části Ukrajiny a zasahuje i do části jihovýchodního Polska. Rozkládá se na severním a

severovýchodním úpatí Karpat od horní Visly po řeku Prut (HONZÁK 1997, 239).

Historická literatura klade na toto území východoslovanské kmeny, tzv. Bílé Chorvaty, a to od konce 5. století.

Roku 981 se podařilo Halič dobýt dostat pod moc Kyjevské Rusi Vladimíru I. Velikému. Po smrti Vladimíra I. se území roku 1018 zmocnil polský kníže Boleslav Chrabrý. O 60 let později se území zmocnili Rostislavičové, kteří byli rurikovskou větví odvozující svůj původ od Rostislava Vladimiroviče, vnuka Jaroslava Moudrého, který zde získal údělné knížectví. Roku 1093 bylo území rozděleno na dvě knížectví – Přemyšlské a knížectví s centrem v městě Trebovli. V roce 1124 se přemyšlské knížectví na čas rozdělilo na centrum – Přemyšlské knížectví a malé knížectví Zvenyhorodské. O pár let později, v roce 1129 se obě knížectví opět spojila. V roce 1141 bylo k tomuto území připojeno i město Halič s hradem, kam Vladimír II. přenesl svou moc a učinil z něj centrum svého knížectví (MAGOCSI – RYCHLÍK – ZYLINSKIJI 2015, 42).

Po smrti Vladimíra II, vládl jeho syn Jaroslav Osmomysl, který díky diplomacii rozšířil území Haliče až k dolnímu Dněstru, na jihozápadě byl ohraničen Karpaty, které tak tvořily hranici s Uhrami. Po jeho smrti ovládly haličské území opět rozpory ohledně nároku na knížecí stolec (MAGOCSI – RYCHLÍK – ZYLINSKIJI 2015, 43).

Haličského knížectví se pokoušel zmocnit různá knížata z prostoru Rusi. Roku 1199 se pod vládou Romana II. Mstislavoviče sjednotily knížectví Volyně a Haliče pod jedno Haličsko – Volyňské knížectví (MAGOCSI – RYCHLÍK – ZYLINSKIJI 2015, 45).

V polovině 13. století bylo hlavní město přeneseno do Chełmu, roku 1241, a byly připojena knížectví Kyjevské a Turovsko – pinské (HONZÁK 1997, 239).

Po výbojích s Polskem, Uhrami a Mongoly bylo sledované území od roku 1340 součástí Litevského velkoknížectví, a to až do roku 1352. Tehdy se nový král Kazimír III. dohodl s uherským králem Ludvíkem I., že Halič zůstane Polsku. Po této dohodě se snažil Kazimír III. toto území co nejtěsněji připoutat ke své říši a začal území kolonizovat Poláky. Halič byla připojena jako personální unie, která měla vlastní samosprávu, v jejímž čele stál starosta. V roce 1387 se stala východní Halič po obsazení Vladislavem II. Jegelonským součástí polského státu. V této době začala ve velkém rozsahu polská kolonizace, která s sebou přinesla katolizaci a polštění obyvatel, utlačování sedláků, kteří poté utíkali na Ukrajinu a to především na území okolo Dněpru, kde se z nich časem stali kozáci (OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, 10, 787).

Roku 1433 byla Halič postavena na roveň všem ostatním částem Polského království. Bylo zřízeno vévodství ruské, které se dělilo na 5 zemí: Lvovskou, Přemyšlskou, Sanoskou, Haličskou a Chełmskou, každá z těchto zemí měla vlastní zemský sněm (OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, 10, 787).

V rámci této Litevsko - polské unie zůstala Halič až do roku 1772, kdy při I. dělení Polska připadla východní část Rakousku, které si roku 1795 při III. dělení Polska připojilo i západní část (HONZÁK 1997, 239).

Roku 1809 během napoleonských válek se Halič stala součástí Varšavského velkovévodství. Ale po skončení napoleonských válek byla tato oblast vrácena Rakousku – Uhersku. V roce 1849 byla od Haliče odpojena Bukovina a získala status samostatné provincie.

Do roku 1918 byla Halič jednou z korunních zemí monarchie. Disponovala zemskou samosprávou, jejímž nejvyšším orgánem byl Haličský zemský sněm sídlící ve Lvově.

Po roce 1918 se stala Halič opět součástí Polska, kde byla jako administrativní jednotka zrušena a rozdělena na vojvodství.

O dva roky později, v roce 1920, při polsko – sovětské válce na území Haliče, vznikla Haličská sovětská socialistická republika. Byla spravována Haličským revolučním výborem a provizorní vládou pod dohledem Ruska.

Po vypuknutí II. světové války byla Halič rozdělena mezi Německo a Sovětský svaz ale takto to dlouho nezůstalo, protože v roce 1941 si Němci podmanili i sovětskou část.

Po druhé světové válce byly, avšak s malými obměnami, obnoveny hranice z dob před válkou a byla provedena výměna polských a ukrajinských obyvatel Haliče, čímž zde, na Haliči zůstalo jen malé množství Poláků.

4. Ivanofranksivká oblast

Tato oblast, na které se nachází hradiště sledovaná v této práci, je jedním z nejmenších teritorií na Ukrajině. Má rozlohu 13 900 km².

Hlavním správním centrem oblasti je město Ivanofrankivsk. Původně se město a celá oblast, jmenovalo Stanislavov. V roce 1961 došlo k přejmenování na počest Ivana Franka, básníka a humanisty z přelomu 19. a 20 století.

5. Historie výzkumů na starém Haliči

První archeologické výzkumy v Haliči začínají v polovině 19. století, kdy se o toto území začínají zajímat jak archeologové, tak i historici a etnografové.

Prvním badatelem, který na tomto území provedl průzkum, byl církevní historik Anton Petruševič, který byl také amatérským

archeologem. V 50. letech 19. století začal s povrchovými sběry v okolí památných míst a také u trosk církevní staveb nebo poblíž hradišť. První článek, který o těchto svých průzkumech vydal, byl publikován ve Lvovských novinách „Zorja“ v roce 1850. V článku nastolil nejdůležitější otázku, která ovlivnila všechny následující výzkumy na tomto území a sice, kde se nacházel dvorec knížete, který vládl na haličském území. Petruševič vytvořil hypotézu, že je to v místech, kde se nachází současné město Halič nad Dněstrem. Současný kostel Narození Krista považoval za katedrální Uspenský chrám, který byl podle kronik tam, kde se nacházel i knížecí dvůr.

Dalšími důležitými výzkumníky pro toto území byli profesor historie na Lvovské univerzitě Izidor Sharanevich a kněz, který měl farnost na Zalukvě, Lev Lavrecký. Ten roku 1882 začal s výzkumem na Zalukvské pláni a v první sezoně objevil základy tří různých kamenných budov. Jedna z nich byla prof. Sharanevichem označena jako kostel Spasitele, druhá byla označena jako kostel Cyrila a Metoděje a třetí označili pouze jako rotundu. V roce 1884 objevili další tři základy nevelkých kostelů a mezi nimi i monastýrský kostel (náleží pravoslavné církvi) sv. Jiljí na místě zvaném Prokallivská zahrada na kopci Ubič na pravém břehu Mozolevského potoka. U obce Cerekveska objevili základy kostela Blahořečení, a k tomu i krásné keramické dlaždice typické pro starý Halič. V okolí pravého břehu Mozolevského potoka v obci Krylos, na konci sezony v roce 1884 odkryl Lavrenski zbytky základů nevelkého kostela Vzkříšení, který byl spíše rotudou.

V 80. a 90. letech 19. století spolupracoval s Sharanevičem i jeho student Alexandr Čolovský.

Při hledání Uspenského kostela provedli i výkopy okolo současného Uspenského kostela v Krylose, který byl vybudován v 16. století. Právě nález toho kostela měl podle A. Čolokovského potvrdit, že kryloské hradiště bylo místem, kde žily haličská knížata rostislavičové a Romanovci, a ne na hradištích, které byly rozmístěny bezprostředně nad

Dněstrem. Bohužel tato otázka zůstala i nadále otevřená, neboť Čolokovský nenašel žádný důkaz, že by zde Uspenský chrám stál.

Důležité místo mezi výzkumy na tomto území zauímají na počátku 20. let výzkumy historika umění J. Pelenského. Sepsal první seriózní spisy a studie, které se více či méně týkají kostela sv. Panteleimona. Objevil také mnoho různých lokalit s ruinami neznámých budov, které nebyly zaznamenány předchozími průzkumy. Při hledání katedrálního kostela prokopával několik příkopů kolem současného kryloského kostela ale bohužel to nepřineslo žádné pozitivní výsledky.

Dalším zapáleným amatérským archeologem byl Lev Čačkovský a jeho asistent Jaroslav Chmelský, který studoval medicínu a později se stal lékařem. V letech 1921 až 1932 prováděli průzkumy celého území starého Haliče. Na dvou mapách fakticky zakreslili historickou topografii starého Haliče (např. Haličskou mohylu, církevní budovy atd.). Mapy byly vydány společně s jejich studií Knížectví Haliče v roce 1938, bohužel již po smrti Čačkovského. Tyto mapy a jejich materiály byly používány všemi jejich následníky, a byly předávány ze studie do studie. Na základě svých pozorování a provedených archeologických výzkumů, definovali hranice starého Haliče, v době kdy byl centrem Haličsko – Volyňského knížectví. Podle jejich studií určili hlavní město starého Haliče na místě dnešního města Krylos, mezi řekou Lukvou a Mozolevským potokem, z jihu bylo opevněno obrannými valy. Mimo jiné zaznačili obranné systémy starého Haliče, počítaje v to i monastýry a kostely z bílého kamene.

Nová etapa archeologických výzkumů započala v roce 1934 J. Pasternákem a trvala do II. světové války. Tyto výzkumy byly financovány metropolitou Ukrajinské řecko – katolické církve A. Šeptickým. Pasternák mimo jiné objevil základy Uspenského kostela, v místech kde bylo předpokládáno, že se bude nacházet. Ale ani on ani žádné následné výzkumy neprokázaly, že by na Zlatém Tiku byl knížecí komplex. I přesto, že Pasternák ve své nejvýznamnější publikaci Starý Halič, vědom si teorií Čačkovského a Chmelevského, trvá na tom, že knížecí dvůr se nachází

na Zlatém tiku. Po prostudování historické topografie Haliče, po předběžných výkopech a prozkoumání kronikářských zápisů si Pasternák dal dva prioritní cíle. Prvním úkolem bylo najít a doložit základy Uspenského kostela, který mimo jiné podle kronik, lokalizuje umístění knížecího dvorce a tím by odpověděl na otázku, na kterém z haličských hradišť se dvůr rostislavičů a Romanovičů nalézá. Druhým úkolem bylo doložit, kdy započala městská výstavba na Krylose, která z něj udělala město.

V první sezóně výzkumu začal s výkopy na Haličské mohyle, která se nachází nedaleko současného Krylosu. Kroniky zmiňují Haličskou mohylu v souvislosti s povstáním proti uherskému vojevůdci Benediktovi. Haličskou mohylu našel již v dezolátním stavu, díky dřívějším výzkumům v letech 1883 a 1911, a také díky tomu, že v roce 1915, před I. světovou válkou, byly vprostřed mohyly vykopány dva bunkry a příchodový příkop, které také přispěly k destrukci památky. Pasternákovi se nepodařilo vysledovat místo pohřbu, vyložil tak funkci mohyly jako první místo „korunovace“ haličských knížat dávno před příchodem Rostislavičů, když později tento rituál přebrala církev, z mohyly se stalo historickým místem. Do roku 1991 se nikdo k prozkoumání této mohyly nevrátil.

Největší úspěchy Pasternáka jsou spojeny s výzkumem Uspenského kostela, které započaly v roce 1936 po prozkoumání území starého Haliče a provedení povrchových průzkumů. Kromě toho Pasternák vykopal řadu pohřbů z 9. a 10. století. Výzkumy pokračovaly i v letech 1937, 1938 a 1939. Díky tomu byl chrám odkryt celý. Tento chrám byl podle kronik zbudován za Jaroslava Osmomysla, syna Vladimírka, který vládnul v Haliči v letech 1153 – 1187. Při výkopech chrámu byl objeven i sarkofág s knížetem Osmomyslem, který byl na počátku II. světové války uložen v kryptě chrámu sv. Jiří ve Lvově. Spolu se sarkofágem Jaroslava Osmomysla byl ve východní části kostela odkryt ještě jeden pohřeb v dřevěné rakvi. Jednalo se o hrob mladé dívky či

ženy, podle domněnek Pasternáka, kněžny, dcery knížete Osmomysl, ale bohužel pro toto tvrzení nemá žádnou písemnou zmínku v kronikách.

V letech 1939 – 1941 zkoumal katedrální kostel a našel i pozdně středověké hroby, které překrývaly pohřby z knížecích časů a také nějaké obytné objekty a kamennou pec. V následujících expedicích bylo objeveno skoro třicet obytných staveb s pecemi postavených z kamenů. Tyto pece ale nejsou v této době běžné, proto se pochybovalo o stavbách jako o obytných. Několik stovek takovýchto staveb s pecemi bylo nalezeno na území celé pravobřežní Ukrajiny. Po zanesení na mapu se ukázalo, že tyto budovy jsou rozmístěny mezi severními Karpaty až po území střední Evropy. Například jsou k vidění na slovanských osadách současného Německa, mezi Hamburkem a Lübeckem, které pocházejí z 9. – 10. století. V letech 1938 – 1939 na Zlatém tiku zkoumal valy a objevil poměrně velký prostor na plošině a řadu hospodářských jam, a v nich spoustu keramiky z 12. – 13. století a mnoho jiných výrobků určených k sakrální funkci. Ale bohužel neodkryl žádný knížecí komplex ani kostel Spásy na Zlatém tiku.

V 50. – 80. letech 20. století prováděli epizodní výzkumy na území knížecího Haliče kyjevští archeologové V. Doyenka a V. Gončarová a pětěrsburští výzkumníci M. Krager a O. Ioanisjana. První výkopy objevily řadu nových obytných a výrobních objektů knížecího centra. Studovali i monumentální strukturu staveb církevní architektury.

V. Dobzenka, který byl předním expertem na feudální struktury Kyjevského území, po seznámení s historickou topografií starého Haliče, vyslovil domněnku, že bojarský dvůr blokoval knížecí centrum, a svou ekonomickou mocí a vojenskou silou mohli ovlivňovat politickou a sociální situaci v knížectví.

V roce 1969 započal systematický výzkum pod vedením V. Auliha. Tento výzkum se zaměřil na baštu kryloského hradiště a také na území nad řekou Lukvou a jejím okolí. Bylo odkryto a zkoumání značné množství

obytných a hospodářských objektů, řemeslných komplexů, hrobů a hřbitovů a bylo také nalezeno velké množství materiálu. Tento výzkum byl pod vedením V. Aulichy ale mě dvě pod expedice, jedna byla vedená Lukomským, která se zaměřovala především na monumentální architekturu a druhá, která byla vedená Tomenčukem a ten zkoumal především prostředí starého Haliče.

V letech 1991 – 1992 se výzkumníci vrátili k prohledání Haličské mohyly. Byla vykopána plocha o ploše 841 m². Bylo zjištěno, že první val okolo mohyly má 26 metrů, výška valu v centrální části dosahovala až 2 metrů.

V letech 1992 – 1994 byl proveden výzkum vnějších obranných valů Kryloského hradiště. Nejzachovalejším se ukázal trojitý val v severní části obranného systému.

V letech 1993 – 1996 byl proveden výzkum hlavního obranného valu. Byly zde zjištěny tři fáze výstavby a to v 10. století, 12 – 13. století a 16 – 18. století. Výzkum obranného systému poukázal na to, že se zde nacházelo osídlení již v 10. století.

V letech 1995 - 1996 ve výkopu III byla nalezena velká dřevěná budova na západním kraji centrálního náměstí hradiště, naproti ní ve východní části se nachází Uspenský chrám.

V roce 1995 byla objevena v západní části podzemnice s čtvercovým půdorysem. O rok později bylo nedaleko prvního obydlí objeveno druhé, se stejnou čtvercovou formou.

Kromě obytných a hospodářských budov byla v letech 1996 – 1997 objevena bílá kamenná plocha, která se nacházela v blízkosti Uspenského chrámu. Tato plocha zřejmě spojovala chrám a metropolitní budovy.

V roce 2000 byly nejdůležitějším nálezem části tesaných spálených klád, které byly shora překryté vrstvou velkých kusů mazanice s odrazy tesaných dřevěných částí. Tyto klády byly uloženy ve speciálně vykopaném a čistou hlínou podsypaném příkopu.

6. Raně středověká hradiště

6.1. Kryloské hradiště

Kryloské hradiště se nachází v Ivano – Frankivské oblasti na západě Ukrajiny.

Je situováno na pravém břehu řeky Lukvy, ze západu je chráněno skalisky a na východě jej ohraničuje údolí Mazolevského potoka.

Tradičně je spojováno se starou Haličí. Jedná se především o hlavní město haličského knížectví a později i haličsko – volyňského knížectví. Byl také důležitým církevním centrem, nejen sídlem biskupů ale i haličských metropolitů. Hradiště bylo základem moci starého Haliče, ale po likvidaci chorvatského knížectví, a zejména v důsledku vojenských tažení v letech 992 – 993, během tvorby a posílení Kyjevské Rusi, Halič ztrácí na chvíli své výsadní postavení.

Díky novým archeologickým výzkumům a analýzou písemných pramenů, byla vytvořena osnova pro vytvoření tří period starého Haliče – dolitopisného, litopisného a pozdně středověká perioda (obr. 1).

Nejstarší archeologické doklady z kryloského hradiště jsou pozůstatky opevnění z doby halštatské. Obecně lze tvrdit, že tato oblast a její okolí jsou bohaté na osady z doby bronzové a doby železné a také středověku (TOMENČUK 2008, 497).

Z dostupných archeologických výzkumů a analýz písemných pramenů byly vytvořeny základy pro tři vývojová období starého Haliče.

Celkový rozměr hradiště je 1 200 metrů na délku a v maximální šířce 600 metrů.

Hradiště se sestává z několika velkých částí – knížecího komplexu, obchodní části, kostela, pohřebiště, obytných částí a řemeslných komplexů.

Na sever od centrálního náměstí Kryloského hradiště se nachází ještě jedno náměstí, kterému se říká Zlatý Tik (Zolotyj Tik). Je nevelký o ploše 1,3 hektaru a má trojúhelníkovou formu. Toto území má převýšení v ose sever – jih 10 metrů. Z všech stran je omezen valem a příkopem. Je možné, že se zde nacházel buď knížecí komplex, nebo, a to je více pravděpodobné, se zde dříve nacházelo velkochorvatské politicko – administrativní centrum z 10. století (TOMENČUK 2008, 523).

V 12. – 13. století se zde zřejmě nacházel episkopální katedrální monastýr s kostelem, hřbitovem a obytným a hospodářským komplexem episkopálního dvora.

Na okraji hradiště byly postaveny obranné valy. Výzkumem byly potvrzeny obranné linie osídlení jak vnitřní tak vnější. Byly nalezeny i složité dřevěné a hliněné obranné stavby postavené v polovině 10. století a spálené na konci 10. století.

Nezachovalejším se ukázal trojitý val v severní části obranného systému. První val, jehož výška je 1,5 metru a šířka 7 metrů, je tvořen hustou žlutou hlínou. Val byl z vnější strany zpevněn dřevěnou stěnou, která byla vytvořena z horizontálně pokladených klád. Před valem se nacházel příkop hluboký 2, 5 metru a široký 10 – 11 metrů. Na úzkém vrcholu stála dřevěná sloupová konstrukce (TOMENČUK 2008, 504).

Druhý val je identický s prvním a třetí val je o něco vyšší než dva předchozí. Jeho výška dosahovala 2 – 2,5 metru a šířka byla mezi 13 – 14 metry. Skládá se ze dvou konstrukcí, které jsou nasypány z obou stran dřevěné stěny. Vnitřní násyp je široký 9 – 10 metrů a vnější 5 metrů. Zde

byla objevena věžovitá stavba. Na vnější straně valu byl pak objeven příkop, který měl šířku 10 – 11 metrů. Výzkumy ukázaly, že jsou zde dvě fáze budování příkopu a to v polovině 10. století a druhá z poloviny 12. století (TOMENČUK 2008, 505).

Ve středu tohoto třetího valu byla postavena palisáda, která dosahovala výšky 3 – 5 metrů. Byla zahlobena do výšky 0,5 metru. Před touto palisádou byl zformovaný vnější val, široký 4 – 6 metrů, který byl opevněn nevysokými dřevěnými podpurnými stěna o výšce do 1,5 metru.

Ve střední části trojitě obranné linie, na předělu, se nachází 8 – 14 metrů široký vchod, který měl očividně vlastní dřevěnou konstrukci.

Ve vzdálenosti 70 – 130 metrů od této trojitě valové struktury se nachází čtvrtý hliněný val. Šířka tohoto valu byla 11 metrů, ale byl zničen, a příkop zasypán. Z vnější strany valu se nacházela palisáda. Příkop měl šířku 1,7 – 2 metry a hloubku 2,1 metru. Z vnitřní strany tohoto valu se nacházely obytné a hospodářské přístavby. Také byly objeveny pozůstatky dřevěného struktury, který měl šířku 3,5 – 4 metru. V ní byla nalezena výplň, která je datována do 10. – 11 století. V centrální části tohoto valu byly také nalezeny pozůstatky vchodu, který ležel na ose sever – jih s prvním vchodem u trojitěho valu (TOMENČUK 2008, 507).

Tyto čtyři valy byly postaveny jako první linie obranného systému. Tyto valy se jižním koncem dotýkaly břehů Malozevského potoka a druhým koncem se dotýkaly okrajů hluboké rokle, která sestupuje do řeky Lukvy.

Valy byly vybudovány v 10. století, ale nejvíce byly využity ve 12 – 13. století.

Pátý obranný val byl postaven od začátku severního svahu asi 70 metrů od Haličské mohyly.

Kryloské hradiště mělo i vnější obranný systém. Největší byla tato obranná linie z východu. Byla umístěna asi 300 – 500 metrů od kryloského hradiště. Začínala v místech, kde se střetávají řeky Dněstr a Lukva. Celková délka tohoto východního valu byla stanovena na 3 kilometry. Jeho výzkum ukázal dva stavební horizonty a to z 10. – 11. století a druhý z 12. – 13. století (TOMENČUK 2008, 526).

Šířka dřevěno – hliněných konstrukcí tohoto valu byla 5,5 metru a výška od 1 do 1,5 metru. Příkop, který se vázal k tomu valu, byl úzký, na šířku jen 2,5 metru a hloubku 1,5 metru.

Za ním byl postaven ještě jeden val, který procházel lokalitami Ubič, Prokalivskij Sad. Jeho délka byla 1000 metrů.

Vlastní obranný systém měl Zlatý Tik. Jednalo se o hliněný val, který obíhá po celém obvodu. Val byl zbudován na kulturní vrstvě osídlení z konce halštatu. Násyp byl vytvořen ze žluté hlíny, která byla vykopaná z příkopu. Z vnitřní strany byl val zafixován třemi vrstvami kamenných zpevnění, které náležejí do 10. století, 12 – 13. století a 14 – 16. století (BARAN – TOMENČUK 1998, 14). Tento val měl vnitřní přístavbu a obrannou stěnu na svém vrcholu.

Výzkum hlavního obranného valu také ukázal na tři stavební fáze, jak je již zmíněno výše. Jako přirozený příkop byla využita rokle. Asi 1 metr od vnější stěny byla nalezena obranná linie, která se skládala z dřevěných dutých klád, která byla široká 1,5 metru. Díky materiálu, který se našel u této obranné linie, především keramiky, lze její postavení datovat do poloviny 10. století. V polovině 12. století bylo na místě shořelého opevnění vybudováno nové opevnění o šířce 9,5 – 10 metru, které se skládalo ze dvou částí, vnitřní a vnější vzpěr. Vnitřní řada těchto vzpěr byla široká 1,5 metru (TOMENČUK 2008, 510).

Za čtvrtým valem se nachází důležitá památka starého Haliče. Jedná se o tzv. Haličskou mohylu. Jak je již zmíněno výše prvním výzkumům na této památce se věnoval už J. Pasternák ale jeho výzkumy

nebyly příliš úspěšné, a navíc památka byla ve špatném stavu (dřívější výzkumy, bunkry z I. světové války). V letech 1991 – 1992 se však výzkumy na mohylu vrátily. Jak je již zmíněno výše, byla vykopána plocha o rozměru 841 m². Výzkumem bylo zjištěno, že první val po obvodu mohyly má 26 metrů a jeho výška v centrální části dosahovala až 2 metrů. Tento val je tvořen písčitou hlínou světle šedé barvy s nevelkým obsahem zvířecích kostí, uhlí a drobných fragmentů keramiky. V některých místech vnitřního okraje valu byly objeveny pozdně středověké výrobní pece a několik jam. Na okrajích mohylového násypu byly objeveny krepidy z dřevěných klád o rozměrech 3 – 5 metrů, které byly položeny v radiálním směru ke středu. Průměr klád se pohyboval od 0,1 – 0,3 metru. Na některých místech byly zjištěny dvě až čtyři vrstvy zetlených klád. V centrální části mohyly – kurganu v hloubce 1,8 – 2 metry byl nalezen pohřeb (BARAN 2016, 179).

Délka této hrobové jámy byla 3,6 metru a šířka v nejširším místě byla 1,45 metru. Zajímavostí je její lodkovitá forma. Po okrajích byly nalezeny zetlelé zbytky dřevěné loďky, vyrobené s největší pravděpodobností z jednoho kusu dřeva. Jáma byla zřejmě od samého počátku postavena pro člun, který se ze zadní části směrem dopředu zužoval.

Samotná mohyla má půdorys nevelkého kola. Ve východní, střední a severní Evropě bylo nalezeno okolo 10 analogických mohyl, které jsou spojeny s knížecími pohřby z předkřesťanské doby. Např. Olegova mohyla v Kyjevě nebo Krakova mohyla v Krakově. Většina těchto mohyl měla politickou a kultovní funkci. Další analogií k této mohyle jsou pohřby Normanů, kteří také pochovávali v člunech (BARAN 2016, 180).

Zejména v centrální části hradiště byla zaznamenána významná koncentrace osídlení a hospodářského zázemí z přelomu 10. a 11. století až do začátku 12. století. Bylo zde nalezeno 30 budov, které svědčí o intenzivním životě na tomto místě.

Na hradišti byla objevena řemeslná dílna zlatníka, při výzkumu v roce 1969. Nalezeno bylo 142 celých a 15 fragmentů hliněných tyglíků, 8 bronzových matic, 3 kamenné a 2 bronzové ikony, přezky, spony, přívěsky, bronzové nádoby, šachová figurka královny ze slonovinové kosti, 2 železné sekery, olověný tyglík a 31 fragmentů skleněných náramků a fragmenty keramického nádobí, které se datují zřejmě do 13. století. V dalším z objektů na hradišti, který byl datován do 12. – 13. století byl nalezen ženský skelet. V tomto objektu se dále nacházely 2 kosy, 3 železné sekery, vrták, nože a úlomky ostruh a koňských třemenů (AULICH 1980, 135).

V centrální části hradiště naproti Uspenskému kostelu byla objevena velká dřevěná budova o délce 26 metrů a šířce 15 metrů. Budova měla 4 části. Západní část budovy zřejmě sloužila jako obytná a hospodářská část, bylo zde nalezeno množství keramiky, amforové nádoby a také zbytky dvou pecí.

Základy této budovy se skládaly z mohutných klád, které byly vloženy do speciálně připravených jam. Tyto klády byly rozloženy v rozmezí 0,75 – 1 metru jedna od druhé. Bylo rozlišeno 42 jam, z nichž 14 bylo dvojitých. Okrajové klády s jamami byly umístěny do stěn. Jámy měly pravidelnou okrouhlou formu, vertikální stěny a rovné dno. Hloubka se pohybovala od 1,6 – 1,8 metru. Nacházely se zde i klády postavené ve vertikálním směru, které dorovnávaly reliéf, který měl spád v ose jih – sever 1,5 metru a v ose východ – západ 2,7 metru. Na území výkopu byla objevena dávnoruská keramika, která je datována do druhé poloviny 12. století až první poloviny 13. století a také keramické dlaždice s rostlinným ornamentem a zobrazením gryfa, tři železné ostruhy a železný nástroj na psaní (TOMENČUK 2008, 535).

Na hradišti v místech starého knížecího dvoru, v centrální části byl nalezen cihlový monastýr s bastiony, který měl rozměry 60 x 45 metrů (TOMENČUK 2008, 496).

Byly objeveny také dvě polozemnice. První v roce 1995 s čtvercovým půdorysem o rozměrech 3,8 x 3,6 metru a hloubce 2,2 metru. V jejím severozápadním rohu byla nalezena pec, postavená z velkých kamenů, oblázků a drobných kamínků. Vnitřní rozměr pece nepřesáhl v žádném směru 0,5 metru. Vnější rozměry pece byly 1,25 x 1,25 metru. U této pece byl nalezen fragment keramického hrnce z 11. století. Druhá polozemnice byla objevena nedaleko první, se stejnou čtvercovou formou o rozměrech 4 x 3,7 metru a hloubce 1,2 metru. V centru tohoto obydlí se nacházela jáma. Díky objevenému keramickému materiálu je možné tento objekt datovat do období konce 11. století a počátku 12. století.

Hranice hradiště zahrnovali i velké plochy zemědělských ploch. Ty byly umístěny na terasách nad nivou podél řeky Lukvy, Limnyské, Dněstru a jeho přítoků.

Kolem tohoto knížecího centra se začaly tvořit v 2. polovině 11. století obchodní a průmyslové komplexy, díky kterým vzrostl počet pracovních nabídek, a také se zde začaly koncentrovat náboženské komplexy.

Důležitým faktem zůstává, že Kryloské hradiště bylo nejlépe opevněným a nejstrategičtěji položeným hradištěm starého Haliče.

6.1.2. Hradiště v rámci Kryloského hradiště

Mezi velkým východním valem a roklí u Mazolevského potoka se nachází velká pláň. Na jejím území se nachází několik hradišť. Největší je Štěpanivské hradiště na lokalitě Štěpanivka (obr. 4). Celková délka tohoto hradiště je 300 metrů a jeho šířka 180 metrů. Středem hradiště prochází dva valy s příkopy, které tak utváří dvě „náměstí“ tohoto hradiště o rozměrech 120 x 125 metrů a 100 x 120 metrů (TOMENČUK 2008, 526).

První val má šířku 7 metrů a výšku 1,5 – 2 metry. Val je nasypán ze žluté jílovité hlíny a nese dřevěnou konstrukci. Příkop má šířku 4 metry a jeho hloubka se pohybuje mezi 1, - 1,5 metrem.

Druhý val se šířkou blíží k 9 metrům a výšku má od 1,5 – 2 metry. Z vnitřní strany valu se nachází přístavba, která má šířku do 3,5 metru. Příkop u tohoto valu je široký 5 metrů a hloubka se pohybuje od 1,5 – 2 metrů.

Hradiště je datováno obytnými objekty, které se pohybují chronologicky od 10. – 12. století.

Na sever od Štěpanivského hradiště se nachází další, a to Jurivske hradiště, lokalita Jurivske (obr. 5, č.1). Bylo vybudováno na západních svazích pravého břehu Mazolevského potoka. Vnitřní tvar hradiště je okrouhlé formy o rozměrech 90 x 50 metrů. Kolem hradiště se nachází nevelký val a příkop. Toto hradiště je datováno do 12. – 13. století. Zřejmě náleželo do monastýrského komplexu (TOMENČUK 2008, 527).

Na západ od něj se nachází malé Vaskresens´ke hradiště, které má rozměry jen 40 x 12 metrů (obr. 5, č. 2). V jeho centrální části se nachází dřevěný kostel, spíše rotunda se hřbitovem (obr. 21). Na ploše výzkumu, která byla 13 x 3 metry, bylo objeveno asi 30 pohřbů. Ve východní části pohřebiště byly pohřby ve dvou vrstvách a u západní části pohřebiště ve čtyřech. Nejlépe zachované byly pohřby nejnovější, které překryly a zničily pohřby dřívější. Hloubka pohřbů byla od 0,2 do 0,9 metru. Pohřby byly mužské, ženské i dětské. Ruce byly ve většině případů uloženy na břicho, v omezeném množství případů na hrudi. V některých případech ležela levá ruka na břicho a pravá na hrudi (TOMENČUK 2008, 528).

6.1.3. Kostel Zesnutí nejsvětější Bohorodičky, Uspenský chrám

První zmínka o tomto kostele pochází z roku 1187 a týká se informace o pohřbu Jaroslava Osmomysla v chrámu Bohorodičky.

Jak je již zmíněno výše, v letech 1936 – 1939 zde vedl výzkum J. Pasternak. V roce 1955 byla asi 100 metrů na západ od stavby objevena suť z keramické podlahy, která byla nejspíš vyhozena z kostela (PASTERNAK 1938, 58).

Zánik tohoto kostela je datován do období nájezdů Mongolů. Předpokládá se, že byl zničen v roce 1241.

J. Pasternak svým výzkumem potvrdil, že centrum haličských knížat se nacházelo na Kryloském hradišti. Objevením základů Uspenského chrámu, který byl jedním z největších děl „haličské“ architektury, také potvrdil, že novější Uspenský chrám se nenachází na místě původního chrámu. Při hledání místa, kde by se tento chrám mohl nacházet, uvažoval nad tím, že díky své velikosti mohl být buď na jih, nebo na východ od současného chrámu (obr. 8).

Sondy, které provedl v roce 1936 v jižním směru, odhalily pouze malý objekt, který pocházel z 11. století. Teprve sondy, které provedl na východ od současného kostela, asi v délce 12 metrů, na místě kde se nachází starý hřbitov, odkryl v hloubce 3 metrů velmi silné kamenné zdi a mezi nimi zbytky podlahy z alabastrových desek.

Základy, které našel, byly pod sutí, na které byl v 16. století založen hřbitov, který byl využíván až do roku 1817 (PASTERNAK 1938, 60).

Základy stavby byly místy celé a místy už částečně zbořené. Taky byl objeven fragment jižní stěny, také část zdí střední a jižní apsidy chrámu. V centrální lodi a západní galerii byly nalezeny fragmenty podlahy z pískovce a alabastru.

Jednalo se o kostel se čtyřmi pilíři a třemi apsidami, který byl ze tří stran ozdoben galeriemi. Délka kostela dosahovala 37,5 metru a šířka 32,5 metru. Podlaha byla, jak je již zmíněno výše, z alabastru, pískovce, keramických dlaždic a část podlahy byla udělána ze dřeva.

Základy kostela byly postaveny technikou opus empelctum, což je výplňové zdi za vertikálním lícovým či obvodovým zdivem, směs podobná betonu s kamennými úlomky a malty nebo cihly vyztužující horizontálně mezivrstvy výplňového zdiva.

Bloky, které byly použity na stavbu základů, jsou z bílého vápence a částečně z alabastru. Každý blok měl výšku 20 – 50 cm. Byly použity dva druhy malty, lepší z tvrdé s příměsí dřevěných uhlíků a horší tenčí ze zeleného písku a vápna (PASTERNAK 1938, 64).

Nadzemní stěny byly také vybudovány technikou opus empelctum, vnitřně zpevněné dřevěnými pražci.

Stěny apsid mají mírně zploštělý tvar a nejsou stejně široké. Prostřední apsida má šířku stěny 2,2 metru a boční mají šířku stěn mezi 1,7 – 1,8 metru (obr. 10).

Jak již bylo zmíněno výše, v tomto chrámu byl nalezen kamenný sarkofág. Nacházel se asi 10 cm pod kdysi dřevěnou podlahou. Sarkofág byl vytvořený z jednoho kusu vápence a byl překryt vápencovou, už popraskanou, deskou (obr. 9). Měl délku asi 2 metry a výšku 0,6 metru. Celý sarkofág je jednoduchý, bez ozdob. Jen vrchní deska je mírně otesaná. V sarkofágu se nacházel kompletní mužský skelet. Byly zde známky vykradení – žádné šperky, ozdoby ani obuv. Zdá se, že po vykradení byla podlaha nad sarkofágem opravena a chrám se nadále používal, a nebyl zde uložen v pozdější době, kdy již byl chrám v ruinách. A jak už bylo zmíněno výše, ukázalo se, že se jedná o hrob Jaroslava Osmomysla a nyní se nachází ve Lvově (KUBICA 1996, 144).

Vedle sarkofágu byl nalezen v prosté zemi, možná kdysi v dřevěné truhle, ženský skelet se zlatým diadémem na hlavě. Diadém měl na sobě byzantský ornament a byl datován do začátku nebo do první poloviny 12. století. Za hlavou tohoto ženského skeletu se nacházel pohárek, který měl tulipánovou formu a byl vytvořen z velmi tenkého skla (PASTERNAK 1938, 64).

Podle Pasternaka byla tato stavba zničena někdy v 14. století a v 15. století byla už najisto v ruinách.

Část chrámu byla později rozebrána jako stavební materiál pro okolní stavby.

V tomto chrámu se nacházela jedna z nejdůležitějších ikon. Byla přivezena samotným Jaroslavem Osmomyslem a po vybudování chrámu byla umístěna u hlavního oltáře. Jednalo se o ikonu přesvaté bohorodičky, kterou dovezl z Konstantinopole. Údajně byla zázračná. Dle legendy se jí nic nestalo při žádných nájezdech ani při požárech. V roce 1707 byla prohlášena za zázračnotvornou.

V současnosti se na ruinách bývalého chrámu nachází kamenná kaple, která je zasvěcena sv. Vasilovi. Tato kaple byla postavena někdy v 16. – 17. století. Zde byla v 18. století uložena i ona zázračnotvorná ikona.

6.1.4. Kostel sv. Jiljí na Kryloském hradišti

Dalším důležitým nálezem na lokalitě kryloského hradiště je hora Ubič a místo zvané Prokalivská zahrada. Zde byl v roce 1886 – 1887 proveden výzkum prof. Sharanevichem a L. Lavretskim, který odkryl základy kamenné budovy, která byla později označena jako kostel sv. Jiljí (obr. 15).

V roce 1955 zde prováděla výzkum Haličsko – Volyňská expedice Archeologické Leningradské pobočky institutu archeologie akademie věd ZSRR společně s expedicí Lvovské univerzity. Objeví části nadportalové archivoly, která byla zdobena rostlinným ornamentem, fragmenty okrouhlých a osmibokých sloupů. Důležitým nálezem, který se váže k této expedici, je nález v jižní části. Byly objeveny fragmenty sarkofágu vytvořeného z několika ohlazených a propojených kamenných desek (KUBICA 1996. 143).

Kostel se skládal ze tří částí. Základní částí byla rotunda, ke které od západu přiléhá obdélníkový přístavek a od východu apsida. Délka celé stavby byla 20,3 metru a šířka okolo 10 metrů. Vnitřní průměr rotundy je 5,9 metru a vnější 9,5 metru. Rozměry základových stěn se pohybují v rozmezí 1,1 metru až 2,2 metru.

Základy byly tvořeny z říčních kamenů a drobných vápenců, které byly spojeny maltou s příměsí oblázků, vápna a dřevěného uhlí. Podle některých badatelů se prvně jednalo o okrouhlou věž obranného charakteru a teprve později byla rozšířena a přestavěna na kostel, neboť podle výzkumů jsou všechny tři části stavby postavené najednou (KARGER 1976, 54).

Podél obvodové zdi byly zdobeny profilovanou římskou, která obíhala celou stavbu.

Datování stavby kostela je velmi široké. Od druhé poloviny 12. století do první poloviny 13. století (RAPPOPORT 1982, 108). Na základě analogií typů podobných staveb, jako jsou například rotunda sv. Prokopa ve Střelně, a po architektonicko – archeologické analýze lze počátek stavby datovat do druhé poloviny 12. století. A. Ioannisyan se domnívá, že tyto typy čistých románských kostelů jako je tato rotunda, patří k typu chrámů, které byly v rozšířené v architektuře Maďarska v 11. – 13. století.

Kostel sv. Jiljí byl kostelem klášterním a fungoval do poloviny 18. století a na začátku 19. století byl kostel zbořen.

6.1.5. Carynka

Objekt byl objeven při výzkumech pod vedením V. Lukomského v letech 1986 – 1990.

objevil zbytky spáleného dřevěného kostela, který měl půdorys rovnoramenného kříže se třemi apsidami (obr. 6).

Uvnitř kostela byly objeveny dvě jámy po dřevěných sloupech, které podporovaly konstrukci střechy, je možné se tedy domnívat, že se zde nacházela kopule.

Rozměry kostela jsou 18,9 x 14,6 metru. Základy objektu mají šířku 0,9 – 1 metru a byly z říčních kamenů spojených hlínou. Podlaha kostela byla z tesaných vápenných desek o rozměrech 0,3 x 0,3 – 0,9 x 0,75 metru. Z čtvercových keramických desek, které měly délku strany 12 centimetrů, z nichž některé na sobě měly ornamenty se zoomorfním a rostlinným reliéfem (TOMENČUK 2004, 12).

Ve vnitřní části kostela byly objeveny tři sarkofágy a několik hrobových jam. V okolí kostela se pak nacházel nevelký kostelní hřbitov, na kterém bylo následně odkryto kolem 180 hrobů a z toho 8 bylo sarkofágových (TOMENČUK 2006, 40).

Objekt byl datován na konec 12. století až do počátku 13. století.

6.2. Pitričské hradiště

První archeologické výzkumy na této lokalitě byly provedeny v letech 1988 – 1989. Osídlení bylo na ploše asi 1,5 ha.

V centrální části osady byly nalezeny pozůstatky dřevěného kostela a částečně zničených budov panského dvora a stopy po orbě.

Základy kostela tvoří bílé vápencové desky v jedné až dvou vrstvách, které mají na šířku 0,35 – 0,55 m. Nejzachovalejší částí je severní základová zeď. Základy jižní a východní stěny byly vystaveny deformaci. Západní základy byly zachyceny jen v rámci tenké vrstvy na úrovni půdy.

Přítomnost hrobů v podlaze kostela umožnila objasnit plán budovy, jednalo se o malou dřevěnou stavbu bez apsidy. Zajímavostí je, že severní část byla vnímána jako apsidní kaple.

V centrální části kostela byly nalezeny tři jámy blízko sebe po pilířích o průměrech 0,27, 0,3 a 0,47 m a hloubce 0,35 m.

Rozměry této budovy jsou 6,2 x 4,8 metru. Část s oltářem měla rozměry přibližně 3,2 metru na šířku a 2 metry na délku.

Během výzkumu kostela byly nalezeny železné hřeby, bronzové svícníky a také fragmenty lastur. Kromě těchto nálezů se našlo asi 600 fragmentů glazované keramické dlažby z mozaikové podlahy. Největší skupinu tvoří trojúhelníkové dlaždice o rozměrech 13 x 19 x 19 centimetru. Druhou skupinou jsou dlaždice, které tvořily sadu efektních pásů. Třetí skupiny tvoří jedinečné kousky dlažby s plastickým vzorem, které tvořily okrasný obraz.

Pod podlahou kostela bylo nalezeno 10 hrobů, 7 z nich se nacházelo v hlavní části a tři pod podlahou v „apsidě“. Jednalo se o dvouvrstvé pohřby o velikosti jam 1,9 – 2,09 x 0,6 – 0,8 metru a hluboké asi do 1,7 metru. Je zde jednotný pohřební rituál – těla jsou položena na zádech, ruce jsou ve složené pozici – levá se nachází na hrudi a pravá na břicho. V jednom z hrobů byl nalezen kámen, který sloužil jako polštář. Všechny pohřby patří dospělým jedincům ve věku 40 – 60 let.

Kolem celého kostela, vyjma západní strany, se nachází hřbitov s 66 hroby. Stejně jako v případě kostela se jedná o dvouvrstvé hroby se stejným pohřebním ritem.

Může se jednat o malý opevněný příměstský klášter se hřbitovem, který byl založen na počátku 13. století a existoval až do pozdního středověku s několika přestávkami a změnami v jeho postavení (TOMENČUK 2008, 530).

Tento klášterní komplex náležel pod kryloskou farnost a proto neměl svůj vlastní klášterní kostel.

6.3. Spišské hradiště

Nejstarším dochovaným dokladem je zmínka o kostele Božského Spasitele z roku 1152, kdy kostel již stál.

Archeologicky bylo toto hradiště zkoumáno v roce 1991. Řadí se k typu okrouhlých hradišť o rozloze 1,2 ha. Nachází se na přírodním kopci na pravém břehu řeky Limnice na kamenném výchozu (obr.2).

Byl objeven příkop z obranné palisády, který se nacházel asi 10 metrů od objevených základů kostela. Palisáda měla charakteristickou stupňovitou formu z vnější strany. Příkop měl v horní části šířku 1 metru a postupně se zužoval směrem ke dnu. Na vnitřní straně byly objeveny stopy po dřevěných kůlech.

Obrannou palisádu nedoprovází příkop, jak je tomu zvykem, protože zde docházelo k výraznému poklesu povrchu kopce.

Na vnitřní straně palisády byly objeveny dva pohřby, a proto zde byla provedena sonda o rozměrech 14 x 3 metry. Nakonec bylo objeveno 14 pohřbů v nehlubokých jamách (0,3 – 0,5 metru), které patřily mužům, ženám i dětem.

Uložení těl bylo ve většině případů stejné – jedinci byli uloženi na zádech s rukama složenýma v kombinaci – levá ruka na hrudi a pravá na břiše. Toto platilo u všech s výjimkou tří hrobů, kde byly obě ruce složené na břiše.

Celé pohřebiště bylo datováno do období druhé poloviny 12. století.

Při výzkumu základů byla mimo jiné objevena i pečeť z olova, která náležela haličskému biskupovi Kuzmovi z 12. století.

Tento kostel sloužil jako farní kostel dvou, dnes již neexistujících obcí, Hryhorowa a Perewozowa.

V roce 1850 zkoumal A. Petruševič obdélníkovou plochu mezi zříceninou hradu Halič a sv. Stanislavem a mezi obcemi Krylos a Sokil. Objeveno bylo mnoho tesaných úlomků z bílého kamene, což naznačovalo, že by mohlo jít o umístění kostela Božského Spasitele (PETRUSHEVYCH, A. 1883, 8). Již v roce 1882 našel L. Lavretskij obdélníkový kámen, fragment římsy z církevní budovy v místě předpokládané stavby.

Zde byl v roce 1882 Lvem Lavretským a Izydorem Sharanevychem a v roce 1980 – 1981 A. Ioannisjanom objeveny a studovány základy kostela, který je interpretován jako kostel Božského Spasitele (obr. 17).

Jedním z nejdůležitějších zdrojů informací o historii vykopávek tohoto kostela je série článků publikovaných Lvem Levretským v letech 1882 – 1883 (KOVAL 2014, 60). V těchto člancích je podporována hypotéza Izydora Sharanevychem, že centrum Haličského knížectví bylo umístěno dál od současného města Haliče, mezi ústím řek Limnytsia a Lukva, v místech, kde se vlévají do Dněstru (KOVAL 2014, 61).

I. Sharanevych vypracoval plán pro výzkum, ve kterém bylo zahrnuto množství objektů a lokalit – základy starověkých rusínských

kostelů, hroby v Dobrovově lese, na břehu řeky Dněstr mezi ústími Limnytsie a Lukvy, vesnice Zalukva, Krylos a jejich předměstí.

Profesor Sharanevych věřil, že ruiny kostela božského Spasitele sahají do epochy Rostislavičů, kostel sv. Panteleimona k období vlády Mstislavičů a moderní Halič byl založen až v době, kdy bylo toto území pod polskou nadvládou, hradiště Krylos je z litevského období.

Z lokality okolo kostela Božského Spasitele byly nálezy rozděleny do několika skupin – k první patří keramické dlaždice trojúhelníkového tvaru, které byly hlazené a měly žlutou, zelenou a hnědou barvu (ZACHARJEWICZ 1882, 153). Druhou skupinu tvoří železné předměty, jednalo se především o krátké hřebíky s plochými hlavami. Třetí skupinu tvoří kříže a nádoby na ostatky. Jednalo se o dva bronzové kříže, vykládané a zřejmě s nějakou relikvií uvnitř (KOVAL 2014, 64).

Další skupinu tvořily nalezené fragmenty kamenného písma, zelené mramorové desky a velkého kostelního lustru (ZACHARJEWICZ 1882, 153). Dále to byla zlatá deska pro rámeček malé ikony, středověké polské mince a fragment lustru s nápisem „СНСЛА ЦРКІА“ (Snsla crkia) (PETRUŠEVIČ 1882, 9).

V roce 1980 byl proveden druhý výkop, který objasnil rozložení stavby. Jednalo se o základnu se čtyřmi pilíři, a třemi apsidami, které spočívaly na čtvercových základech, z nichž každá strana je 17 metrů dlouhá. Celková délka kostela byla 19,6 metrů včetně apsidy. Šířka obvodových základů se pohybuje od 2,25 metru až po 2,7 metru. Hloubka základů v místech kde se zachovaly v celistvosti, dosahuje 1,4 metru. Bylo zjištěno podlouhlé pásmo základů pod vnitřními pilíři o šířce 2,1 metru. Stěny základů jsou svislé a při přechodu v dno jsou mírně zaokrouhlené. Již dříve zmiňované dlaždice byly uloženy v pásech, které byly rovnoběžné se stěnami ve směru východ – západ a podlaha byla uložena na substrátu ze žluté hlíny.

Základy byly z neopracovaných kamenů kombinované s vápennou maltou s příměsí písku. Rohy základů byly z hrubě opracovaných vápencových bloků, které byly spojeny opět vápennou maltou. Zdi základů byly také z vápencových částí o rozměrech 42 x 76 x 30 cm, síla vrstvy vápenné malty byla 0,5 cm. Kromě toho byly v roce 1981 odkryty stopy ničení, jednalo se o prasklinu na hlavní apsidě, která protínala základ po celou jeho šíři na podélné osy, a opravy, především jámy, které byly zasypané neopracovanými kameny a šterkem. Prasklina a opravy byly pravděpodobně způsobeny zemětřesením, které zasáhlo jih Rusi v roce 1230.

Podle všeho lze kostel datovat do 12. století, tak jako celý komplex archeologických nálezů v místě kostela Božského Spasitele sahá až do poloviny nebo do druhé poloviny 12. století (KOVAL 2014, 64). A. Ioannisjan také předpokládá postavení kostela v první polovina 12. století a také předpokládá, že tento kostel postavili stejní mistři, kteří se podíleli na postavení kostela sv. Jana v Přemyšli nebo kostela ve Zvenyhorodě. Řezané točivé sloupy mají zase analogie v kostele sv. Panteleimona a kostele na Hrobys'kach z konce 12. století a první poloviny 13. století.

Důležitým nálezem na této lokalitě byla kamenná rakev, nalezená ve valu, který obíhal kostel. Byl nalezen v hloubce 1,5 m. Po vyzvednutí víka, bylo zjištěno, že ostatky byly znesvěceny, neboť kosti byly rozházené. V rakvi byl kromě kostí nalezen i fragment textilie s kovovou přezkou a pohár (KOVAL 2014, 64).

Celé hradiště s kostelem a hřbitovem, knížecím palácem, který byl svázán s kostelem a obytnými a hospodářskými budovami, je možné považovat za dvůr knížete Volodimirka Volodareviče, který vládnul v letech 1141 – 1153 a možná i Ivana Vasilkoviče.

6.4. Pantelemoiské hradiště

První výzkumy proběhly na počátku 20. století pod vedením J. Pelenského. Dále bylo archeologicky zkoumáno v letech 1991, 2005, 2006 a 2007. Nachází se na výšině na pravém břehu řeky Limnice v místech kde se vlévá do Dněstru.

Má formu obdélníku a ze všech stran je obeháno hliněným valem a příkopem (obr. 3).

Rozměr tohoto hradiště je 210 metrů na délku a 80 – 140 metrů na šířku.

J. Pelenským zkoumal kostel sv. Panteleimona, dnes známý jako kostel sv. Stanislava, který je patronem polské koruny. Byl nalezen ve východní části hradiště.

Jedná se o stavbu se čtyřmi pilíři a třemi apsidami, která měla rozměry 19, 7 x 17, 3 metru. Základy byly zahloubeny do výšky 1,4 metru a pilíře do hloubky 2,3 metru. Šířka nadzemních stěn byla 1,04 metru. Část západní stěny byla širší o 20 cm. Vnitřní stěny byly zdobené profilovanou římsou, která obíhala celou stavbu. Na fasádě západní stěně se nacházely pilastry a na apsidách se nacházely polosloupky. Profilované byly také čtyři vnitřní pilíře (obr. 11).

Do kostela vedly dva portály, západní profilovaný a bohatě zdobený řezbou (obr. 12) a skromnější jižní.

Díky nálezům fresek, vnitřní stěny byly zdobené nástěnnými malbami. Nejčastější plastická ornamentika, která se nacházela v tomto kostele je rostlinná. Je podobná té, která je používána v románské architektuře v západní Evropě.

Nejčastěji se objevuje vinná réva a její trsy, listí kaštanu, dubu, cypřiše, palmy a jiné nejasné rostlinné ornamenty.

Na stěnách se zachovaly různé kresby a nápisy. Nejstarší z nich pochází z počátku 13. století.

Základy stavby byly z nevelkých kamenů, které byly spojené maltou z vápna, písku a drobného šterku. Zdi byly z pečlivě řemeslně opracovaných bloků vápence, které byly potaženy vrstvou stejného materiálu, který byl použit i jako spojovací materiál v základech.

Z původních oken kostela sv. Panteleimona zůstalo jen jedno v prostřední apsidě a možná i jedno malé okénko nad hlavním portálem. Okno se rozšiřuje směrem dovnitř (PEŁEŃSKI 1914, 55).

J. Pelenski určil objekt jako typ byzantsko – ruského kostela s křížovo – kopulovým stropem (PEŁEŃSKI 1914, 14).

Jak je již uvedeno výše, na stěnách kostela byly objeveny nápisy. Jeden z nich byl vytvořen v době panování knížete Mstislava, někdy mezi lety 1219 – 1228. Nejstarší datovaný nápis pochází z roku 1212. Stavba kostela je datována od konce 12. století do prvního desetiletí 13. století (RAPPOPORT 1982, 110).

Tento církevní komplex byl sídlem prvního latinského arcibiskupství na Rusi až do jeho přenesení do Lvova v roce 1414 (PEŁEŃSKI 1914, 194).

Výzkum v roce 1991 byl proveden směrem na východ od kostela ve vzdálenosti 22 metrů od apsid. Rozměr výkopu byl 42 x 5 metrů. Výkop je veden přes úzkou část východního valu. V západní části výkopu byl objeven obranný příkop františkánského kláštera, který byl zasypán sutí z cihlových stěn, ze kterých zbyly jen základy, které jsou vysoké 2 metry a široké 8 metrů. Šířka příkopu byla stanovena na 10 metrů a hloubka 2 metry. Ve východní části výkopu na okraji byly nalezeny obranné konstrukce z 12. – 13. století. Byly vybudovány na hliněných soklech, které vytvořily vysokou, 5,5 metru, eskarpu nad obranným příkopem. Podobné konstrukce byly vybudované na severní i východní části obranné

stěny. Tyto dřevěné konstrukce byly využívány i jako obytné a hospodářské objekty a bylo v nich nalezeno spousta úlomků keramiky z konce 12. století a počátku 13. století (TOMENČUK 2008, 532).

V rámci výkopu byly zaznamenány dva stavební horizonty. První horizont patří do konce 12. století a počátku 13. století a druhý horizont spadá do první poloviny 13. století. K prvnímu horizontu se řadí pozemní stavby, které byly částečně odkryty. Do druhého horizontu se řadí kamenná podlaha, která je charakterizována kamenno – štěrkovitým pruhem o tloušťce 0,2 – 0,3 metru. Směrem na východ se kamenná podlaha rozšiřovala a díky tomu byla určena šířka budovy asi na 12 metrů. A základové zdi dvou velkých dřevěných staveb, které jsou k sobě v pravém úhlu. V těch se nacházela keramika z 13. století. Také bylo objeveno několik nevelkých jam. Kromě nálezů keramiky, keramických obdélníkových dlaždic, bylo nalezeno asi 20 úlomků byzantských amfor (TOMENČUK 2008, 533).

Výkop, který byl proveden v roce 2006, přiléhal na severní stěnu prvního výkopu. Na východní části, v hloubce 0,25 – 0,35 metru byly opět nalezeny kamenné základy, které měly šířku 1,5 – 2,5 metru. Tento objev byl ale silně poškozen pozdně středověkými jámami. Byly nalezeny i 3 jámy v jedné ose, které měly průměr 1 metr a šly do hloubky 1 metru. Jedna řada stavebních jam byla nalezena ve vzdálenosti 2,5 – 3 metry od předchozí. V jedné z nich byly nalezeny zbytky dřevěného sloupu. Lze tedy předpokládat, že se jednalo o jakousi sloupovou konstrukci (TOMENČUK 2008, 534).

O rok později byl o 8 metrů dál od předchozího proveden další výkop. Vedl podél severního okraje terasy, v místech kde se nacházel kamenný základ pod velkou dřevěnou budovu. Kromě toho byly objeveny i kamenné základy z bloků bílého kamene o šířce 1 metru. Nacházela se zde i silná kulturní vrstva s množstvím zvířecích kostí. I zde byla řada 18 jam, v jedné ose, které se řadí do prvního stavebního horizontu. Jámy měly průměr 0,7 – 1 metr a šly do hloubky 1 metru. Ve většině z nich byly

pozůstatky dřevěných sloupů. Tyto jámy po zřejmě dřevěných sloupech kopírují obvod dřívější dřevěné konstrukce, jejíž základy připomínají Západní palácový komplex z Kryloského hradiště (TOMENČUK 2008, 534).

Lze teda předpokládat, že se zde na východ od kostela sv. Panteleimona nacházel dřevěný palácový komplex.

Je možné se domnívat, že na východ od kostela sv. Panteleimona se nacházel dřevěný knížecí komplex, na kterém původně sídlil knížecí dvůr Romana Mstislaviče a později dvůr Daniela Romanoviče.

Kostel sv. Panteleimona byl postaven Romanem Mstislavičem na počest jeho děda – kyjevského knížete Izjaslava. V roce 1367 byla vysvěcena latinskou liturgií na kostel sv. Stanislava a hradiště se stalo dvorem katolických kněží a arcibiskupů, a to do roku 1414.

Při 4 sezoně výzkumů, v letech 2005 – 2007, byly objeveny pozůstatky palácových komplexů. Přibližný rozměr dřevěné konstrukce na kamenném základu je 17 x 8 metrů (TOMENČUK 2008, 535).

V 16. – 17 století se zde nacházel nevelký františkánský klášter, po kterém zde zbyly kamenné základy.

6.5. Olešivské hradiště

Archeologické průzkumy probíhaly v letech 1981 – 1984. První průzkumy byly ale provedeny už v roce 1978.

Toto hradiště bylo klášterním opevněným komplexem staroruského města Olešiv nad Prutem.

Hradiště se nachází na východní části obce Olešiv Ivano – Frankivské oblasti.

Díky obrannému systému je jeho vnitřní prostor omezen zhruba na 90 x 110 metrů. Ze všech stran, kromě jihovýchodní je obeháno hliněným valem a příkopem (TOMENČUK 2008, 162).

Nejdelším a nejzachovalejším je východní val, který měl délku 70 metrů. Jihovýchodní strana hradiště má přirozenou obranu v podobě skalnaté rokle.

Výzkum valu ukázal, že východní obranná linie se skládá ze tří hliněných částí. Vnější části byly tvořeny udusanou žlutou hlínou. Vnitřní část byla tvořena ze směsi černé a žluté jílovité hlíny. Šířka valu byla 10,5 – 11 metrů. Na povrchu tohoto valu se nacházely pozůstatky obranných stěn, které měly šířku 4 – 4,5 metrů. Kromě nich jsou zde také zaznamenány jamky o průměru 0,35 – 0,4 metru a hloubce asi 1 metr s dřevěnými zbytky, které byly součástí nadzemní stěny. Z vnitřní strany k tomuto valu přiléhaly obytné a hospodářské objekty. V některých z nich byly objeveny pece. Toto bylo později zničeno při rozšiřování hřbitova. Před tímto valem se nacházel obranný příkop, výzkum ukázal, že původní šířka příkopu byla 8 – 9 metrů a hloubka dosahovaly 3 – 3,5 metrů (TOMENČUK 2008, 163).

Západní a jižní obranné linie byly zkoumány v roce 1981 a v roce 1984. Skládaly se ze dvou částí. Vnější strany byla upevněna v horizontálně kladených kládách. Na vrcholu byla opět postavena obranná zeď, jejíž pozůstatky byly silně poničené během 1. světové války. I zde se z vnitřní strany valu nacházely obytné a hospodářské objekty. V některých z těchto objektů byly nalezeny pece. I před touto obrannou linií se nacházel obranný příkop, jehož rozměry byly identické s rozměry východního valu. Jihovýchodní obranná linie se skládala z jedné části, která měla šířku 4 – 4,5 metru.

V centrální části hradiště byly v roce 1981 objeveny kamenné základy rotundové budovy o průměru 19 metrů (obr. 20).

Nejlépe bylo možné zkoumat jižní a severní základy rotundy. Jejich šířka byla 0,6 – 0,7 metru a výška 1 metr. Podlaha byla poničena orbou. Její zbytky byly tvořeny mnoha úlomky keramických dlaždic. Lze je rozdělit do tří skupin – do první skupiny patří velké trojhranné dlaždice, které mají okraje zkosené. Byly barevně zdobené žlutou, zelenou nebo hnědou barvou. Je pravděpodobné, že tyto dlaždice byly ukládány do kruhu, blíže centra byly malé a směrem ke stěnám se zvětšovaly (TOMENČUK 2008, 147).

Druhá skupina dlaždic tvořila ornamentální vzor. A třetí skupina představuje unikátní exempláře, které mozaikově tvořily velké symbolické zobrazení. Tyto symbolická znázornění se nacházela, podle nálezu dlaždic, v centrální části budovy, pod kupolí. Symbolická znázornění, která se z těchto dlaždic skládala, byla – holub, orel, grif, pták a serafín. Tyto čtyři vyobrazení se nacházely v kruzích (TOMENČUK 2008, 149).

V roce 1982 v souvislosti s velkými rozměry rotundy – 400 m² bylo její odkrývání rozděleno na sektory. Stavba měla půdorys mnohostěnu se třemi apsidami. Stavba se skládala z 12 stěn, které k sobě přiléhaly pod úhlem 110°. Ve vnitřním průměru měly rozměry 4, 25; 6; 4,85, 2,45; 3;3,6; 3,75; 4,25; 3,25; 4,15; 4,8; 4,45 metru (TOMENČUK 2008, 146).

Apsidní část, která přiléhala z jihovýchodní strany, měla tří dílnou strukturu – jižní, střední a severní. Celková délka této části rotundy dosahovala 6 metrů a její šířka 11 metrů. Severní apside byla tvořena dvěma rovnými segmenty stěn, které k sobě přiléhaly v úhlu 120°. Jejich délka byla 3,3 a 2,3 metru.

Centrální apside se skládala ze čtyř stěn, které k sobě přiléhaly pod úhly 100°, 145° a 145°. Severní apside byla k centrální apsidě připojena pod úhlem 140° a délky stěn centrální apsidy byly 1,75; 1,25; 1,25; 2 metry. Jižní, tzv. malá apside, byla také tvořena dvěma k sobě přiléhajícími stěnami, které byly v úhlu 130°. K centrální apsidě přiléhala

pod úhlem 160°. Délka stěn byla 2,75 a 3,5 metru. Základy apsid byly objeveny v úrovni 0,2 metru pod ornou vrstvou (TOMENČUK 2008, 147).

Stavba, která stála na těchto základech, byla dřevěná. Toto potvrdil i fakt, že na místě bylo objeveno kolem 60 železných hřebů. Hřeby byly kované, čtyř hrané s čtvercovými hlavičkami. Jejich délka byla 7 – 8 cm, některé exempláře dosahovaly až délky 11 cm a nejmenší měly délku 4,5 cm.

Tato stavba měla značné rozměry, na délku asi 19, 8 metru a šířku 19 metrů.

V centrální části objektu bylo objeveno 11 jam. Z toho 10 bylo rozmístěno v kruhu, jedna od druhé v rozestupu 5 metrů, a jedna byla umístěna v jihovýchodním koutě stavby. Průměr jam byl v rozmezí 0, 4 – 0,45 metru a jejich dno bylo okrouhlé. Jámy byl vyplněné kamínky, uhlíky a dřevěnými ztrouchnivělými kousky.

Lze se tedy domnívat, že se v nich nacházely pilíře, které tvořily kolonádu, v centrální části budovy a sloužily jako opora nástavby.

Po úrovni rozbité podlahy byly objeveny dvě kamenné plochy, které měly kruhový tvar s průměrem 0,4 – 0,5 metru.

Pod podlahou rotundy bylo nalezeno 23 hrobů, které byly umístěny kolem stěn. Jedna skupina hrobů byla umístěna u oltáře v jižní apsidě. Tyto místa byla tradičně určena kněžím. Všechny pohřby byly uloženy podle křesťanské tradice v ose západ – východ. Pohřební ritus byl u všech stejný, těla byla položena na zádech s pažemi položenými na břicho, kromě jediného případu pohřbu, kdy měl jedinec pravou ruku položenou na hrudi a levou položenou podél těla. Pod hlavou všech pohřbených se nacházel kámen nebo keramická dlaždice. Všechny pohřby patří mužům zralého věku. Díky kamenům či keramickým dlaždicím pod hlavou, se lze domnívat, že se jedná o jedince, kteří patřili k mnišskému stavu (TOMENČUK 2008, 153).

Kolem rotundy se nacházel hřbitov. Západní a severní hranice pohřebiště se nacházela asi 10 metrů od rotundy. Východní hranice pohřebiště dosahovala k obrannému valu a jižní zřejmě dosahovala až k vchodu na hradiště. Na celé ploše mohlo být pochováno kolem 450 jedinců. Kvůli západní části hřbitova byly rozebrány obytné a hospodářské budovy, která tam před tím stály a přiléhaly k valu (TOMENČUK 2008, 159).

Hradiště je klášterním centrem, které bylo datováno do období 12. – 13. století.

6.6. Bukovanské hradiště

Archeologické výzkumy zde probíhaly v letech 1987 – 1991. Hradiště se skládá ze dvou částí – pevnostní část na lokalitě Zamčiště, které má rozlohu 0,8 hektaru, a z lokality Hradiště, které má rozlohu 3 hektary.

Celé území bylo chráněno valem, kromě jižní strany, kde je hradiště chráněno hlubokou roklí.

Na lokalitě Hradiště bylo zaznamenáno 9 kulturně – chronologických horizontů – pozdní paleolit, raný mezolit, kultura s lineární keramikou, kultura se šňůrovou keramikou, komarský, halštat, raná doba želená a slovanská doba a knížecí doba.

Zde bylo objeveno 192 různě časových objektů. Z toho 60 bylo určeno jako obytné objekty, 70 jako hospodářské a výrobní objekty, dřevěný kostelík s kamennými základy a hřbitovem, obranné struktury, portálové systémy, cesty a jiné (TOMENČUK 2008, 175).

V severozápadní části výkopu 1 byl udělán řez obranného valu. Byl tvořen žlutou jílovitou hlínou. Šířka dosahovala rozměrů 4 – 4,5 metru a

výška 0,9 – 1 metr. Z jeho vnitřní i vnější strany byly zaznamenány ohořelé dřevěné stěny, která tvořily hradbu. Na vrchní části valu byly zaznamenány spálené obranné dřevěné konstrukce. O jejich přítomnosti svědčí množství uhlíků a spálené hlíny na vnějších stranách valu. Vnější svah valu byl pokryt tenkou vrstvou drobných kamínků a vnitřní svah valu sloužil k hospodářským potřebám. Kromě toho zde byly objeveny pozůstatky tří pecí na výrobu chleba. Byly zahlobeny do valu v hloubce do 1 metru. K obrannému valu přiléhaly obytné a hospodářské objekty (TOMENČUK 2008, 177).

V západní části výkopu 1 byl objeven vchod na hradiště. Zde byly objeveny zbytky po dřevěné konstrukci. Měly zřejmě věžovitý tvar o délce 7 – 8 metrů a šířce 3 – 3,5 metru. Celá tato konstrukce stála na silném kamenném základu. V ose této konstrukce byla objevena velká jáma pro dřevěný sloup s kamenným obložím. Průměr jámy byl 0,45 metru a hloubka 0,3 metru. Celá tato vchodová konstrukce byla spojena s dřevěno – hliněnou konstrukcí obranného valu (TOMENČUK 2008, 178).

Při výzkumu vchodu bylo objeveno množství keramiky datované do 12. – 13. století. Kromě toho byly objeveny i další předměty – 3 železné nože, 2 břitvy, fragment sekery, železná ostruha, 2 železné hroty (listové), 2 železné klíče a jiné (TOMENČUK 2008, 179).

Před branou vchodu byly objeveny zbytky kamenné cesty široké 4 metry. Odkryto bylo pět metrů délky této cestičky před branou. Zaznamenány byly i z vnitřní strany vchodu, kde tato cesta měla spíše korytový tvar (TOMENČUK 2008, 179).

V centru hradiště se nacházel dřevěný kostel, který spolu se hřbitovem tvořil jeden církevní komplex (obr. 22). V okolí kostela se nacházela velký dřevěný obytný a hospodářský komplex, který náležel církevní administraci (TOMENČUK 2008, 181).

Kromě obytných částí se zde nacházel i výrobní komplex, který je spojen s tavením železa a s hrnčířstvím.

Dřevěný kostel zaujímal dominantní postavení v rámci hradiště. Základem objektu byl kamenný základ o tloušťce 0,3 metru. Byl složen z kamene, které měly rozměry 0,1 – 0,15 metru. Na severní straně byly tyto základy poškozeny orbou. Sestávala se z tří částí – na východě lichoběžníková, na západě měla obdélníkový tvar a v centrální části měl šestihranný tvar (TOMENČUK 2008, 181).

Na povrchu tohoto kamenného základu byla objevena tenká vrstva keramických střepů, která tvořila izolaci proti vodě. Podlaha byla tvořena keramickými glazovanými dlaždicemi.

Na východní straně se zacházela lichoběžníková apsida, která měla rozměry 2,5 x 5,2 x 2,5 x 4,8 metru. Na západní straně se nacházela obdélníková část – tzv. babinec, která měla rozměry 3,2 x 3,8 metru. Centrální část měla půdorys šestiúhelníku. Celková délka budovy byla 13,7 metru. Spolu se základy bylo nalezeno i množství železných hřebů a keramických dlaždic z mozaikové podlahy. Dlaždice měly tvar trojúhelníku, čtyřúhelníku a mnohoúhelníkové tvary. Kromě těchto, zde byly objeveny i dlaždice s ornamentem sítě. Dlaždice byly tradičně glazované třemi barvami: žlutou, zelenou a hnědou (TOMENČUK 2008, 181).

Kostel byl zřejmě vybudován společně s opevněním hradiště a byl jedním z prvních objektů.

Na sever od kostela ve vzdálenosti 1,7 metru byl objeven hřbitov, který měl rozlohu 17 x 21 metru. Bylo objeveno 72 pohřbů, ale je třeba vzít v úvahu, že část hřbitova byla zničena hlubokou orbou, tudíž se lze domnívat, že se zde nacházelo možná i přes 100 hrobů (TOMENČUK 2008, 182).

Těla byla uložena na zádech, ale uložení rukou bylo různé. Ve většině případů byly ruce umístěny podél těla. V pěti případech byly ruce uloženy na břicho, ve dvou případech bylo uložení rukou následující: pravá byla položena podél těla a levá položená na břicho. Na toto uložení rukou

nemá vliv status jedince ani věk. Jsou zde pochováni jak muži, ženy tak je zde i několik dětských pohřbů. Tento hřbitov fungoval od doby výstavby kostela do poloviny 13. století (TOMENČUK 2008, 182).

Vedle kostela ve vzdálenosti 4 metrů se nacházel velký dřevěný objekt, který měl čtyřúhelníkový půdorys o rozměrech 6 x 7 x 7,2 x 5,8 metru. Pod částí severní stěny a v severovýchodní části se nacházely kamenné základy. Zhruba uprostřed tohoto objektu se nacházelo ohniště. Byl zde nalezen i keramický materiál, který lze datovat do 12. – 13. století.

Před kostelem se nacházela další velká stavba. Měla rozměry 11 x 7 metrů. Ve středu západní stěny této budovy se nacházel zřejmě vchod, který měl šířku 1,5 metru. Byly zde objeveny i pozůstatky pece, která byla zničená.

Na této lokalitě Hradiště byl nalezen i horizont eneolitu, bronzu a rané doby železné. Byl zde objeven obytný objekt, polozemnice, která byla v hloubce 0,75 metru. V centrální části tohoto objektu byla objevena jáma, která měla hloubku 1,5 metru od současného povrchu. Základní velikost objektu je 2,75 x 2,86 x 2,85 x 2,4 x 1,7 metru. Z jihu k tomuto objektu přiléhá síň o šířce 1,5 metru a délce 2,15 metru. V severovýchodním koutě byly objeveny sloupové jámy o průměru 0,4 a 0,5 metru a hloubce 0,15 a 0,2 metru. Ještě jedna sloupová jáma se nachází naproti v severozápadním koutě objektu. Její průměr je 0,45 metru a hloubka 0,2 metru. V základech objektu, blízko vchodu, byl objeven skrčený pohřeb malé dívky, která byla položena na pravém boku a orientace těla byla severozápadní (TOMENČUK 2008, 211)

Poblíž tohoto prvního objektu byl objeven ještě jeden. Jedná se o podzemnici o rozměrech 4 x 3,5 metru. V severozápadním koutě se nacházela velká pec, o průměru 1,05 metru. Na podlaze byla nalezena černá leštěná keramika – hrnce a misky, z období halštatu.

Nejzajímavějším objektem jsou pozůstatky ohrazení, které se nacházelo na svahu. Tvořilo jej několik horizontálních zahloubených klád.

Kromě toho byly objeveny i jámy, ve kterých stály vertikálně postavené klády, pro zpevnění ohrazení. U tohoto ohrazení se nacházelo mnoho fragmentů mazanice, která zřejmě byla součástí ohrazení. Tato mazanice se nacházela jen podél ohrazení, nejdále 40 metrů od něj.

Na lokalitě Zamčiště byl výkop veden v oblasti předpokládaného vstupu na tuto část hradiště, která byla od zbytku také oddělena valem, který měl výšku 3,5 metru.

V části vstupu byly objeveny kamenné základy dřevěné konstrukce, které byly z bílého kamene, který měl na šířku 0,35 – 0,4 metru. Je zde jistá podobnost se vstupem, který byl nalezen na lokalitě Hradiště (TOMENČUK 2008, 214).

Dále zde byl proveden výkop o šířce 2 metry a délce 75 metrů, který vedle přes území hradiště. V centrální části byly objeveny zbytky nadzemní dřevěné konstrukce, kterou lze datovat do druhé poloviny 12. století až první poloviny 13. století (TOMENČUK 2008, 215).

Další objekty byly objeveny v okolí na terasovitých svazích této lokality a na okraji hradiště byly objeveny zbytky obranných stěn.

Byl zde nalezen materiál z eneolitu, rané doby železné, z 10. – 11. století, z 12. – 13. století a materiál z pozdního středověku.

6.7. Lukovské hradiště

Archeologické výzkumy zde byly provedeny v letech 1982 – 1986. Hradiště se nachází na vyvýšeném místě, které je ze dvou stran obtékáno bezejmennými říčkami. Z východní strany je chráněno řadami valů a příkopů. Rozměry hradiště jsou 500 x 480 metru. Hlavní území se nachází v severozápadní části hradiště.

V roce 1983 byl proveden výkop na valu, kde se ukázalo, že val má dvě fáze výstavby. V 10. století zde stála na valu, dřevěná stěna vysoká 2 metry. Ve 13. století byla postavená nová, která byla po celé délce zpevněna zásypem drobného kamení (TOMENČUK 2008, 217).

V letech 1985 – 1986 byl zkoumán vchod, který byl objeven z vnitřní strany západního obranného valu. Byla zde objevena i dvoupatrová bránová věž, ze které byly nalezeny jen spálené pozůstatky. Podle výzkumu patřila do druhého stavebního horizontu ze 13. století.

Kolem této lokality byly objeveny obytné a hospodářské objekty, které lze datovat do 10. – 13. století.

Druhé území hradiště mělo rozměry 120 x 80 metrů, a bylo ohraničeno valem s příkopem. Na tomto místě byla objevena intenzivní zástavba.

Na severozápadní části na kraji byl objeven okrouhlý násyp o rozměrech 10 x 15 metrů, s kamennými bloky, které vystupovaly po plášti až k vrcholu. V některých místech bylo zjištěno, že tyto bloky jsou ve dvou vrstvách. Okolo celého území se nacházely pásy kamenných desek. Zbytky kamenných desek se nacházely i v centrální části území (TOMENČUK 2008, 218).

Zvláštní jsou velké kamenné desky, které jsou umístěny v severním a západním koutě, leží ve dvou až třech vrstvách.

U jihovýchodní části území se zřejmě nacházel vchod. Tudy procházela speciálně upravená cesta. Měla délku 12 metrů a šířku 3 metry. Ze dvou stran byla ohraničena velkými kameny. Při výzkumu této cesty bylo objeveno množství fragmentů keramiky z 10. – 11. století.

U jihovýchodní části území se zřejmě nacházel vchod. Tudy procházela speciálně upravená cesta. Měla délku 12 metrů a šířku 3

metry. Ze dvou stran byla ohraničena velkými kameny. Při výzkumu této cesty bylo objeveno množství fragmentů keramiky z 10. – 11. století.

Bylo objeveno i množství keramického nádobí. Materiál, který byl použit na výrobu tohoto nádobí, byl z temně hnědé hlíny. Největší skupinu nalezené keramiky tvoří hrnce. Bylo nalezeno 49 kusů hrdel, 63 výdutí a několik den.

Třetí část hradiště mělo rozměry 150 x 130 metrů. Bylo ohraničeno valem a příkopem. Na rovném vrcholu valu stály obranné stěny. Z vnitřní strany bylo objevena dřevěná přístavba, která mělo šířku 4 metry. Nalezený keramický materiál se datuje do 12. století. Obranný val se nacházel kolem celého území. V severní části území byl objeven zřejmě vjezd. Pod vnitřní hranou valu se nachází zbytky ještě jednoho valu s příkopem. Šířka obranného příkopu se blížila 9 metrům a jeho hloubka 1,5 metru. Na tomto třetím území se také nacházely obytné a hospodářské objekty z 10 – 13. století.

Čtvrté území hradiště má rozměry 200 x 60 – 120 metrů. Z východní a severní strany bylo omezeno valem a příkopem. Šířka příkopu byla 7 metrů a hloubka 1,5 metru a rozměry valu byly na šířku 7 metrů a výška 1,5 metru. Val byl vytvořen z jílovité hlíny s příměsí drobného kamene. U tohoto valu nebyly zjištěny žádné dřevěné konstrukce. V severní části valu byla nalezena kamenná plošina z drobného kamene, která měla šířku 4 metry a výšku 0,3 – 0,4 metry. Na tuto plošinou byl nasypán val ze žluté míšené hlíny. Tato plošina zde byla důležitá hlavně kvůli svahu terénu, který by přispěl k sesuvu valu. Na tomto území byly nalezeny obytné i hospodářské objekty. V centrální části území se nacházela nádrž.

Kolem celého hradiště se nachází ještě jedna obranná linie, ze západu na jih. Val byl vytvořen z drobného kamene. Jeho šířka je 5 metrů a výšky okolo 0,5 metru. Délka tohoto okrajového valu byla 900 metrů. Příkop měl rozměry 6,5 metru a hloubku 1 – 1,5 metru. V centrální části

této obranné linie se nachází rozryv, který je možné interpretovat jako lesní cestu. Samotný vchod se nacházel v severní části valu.

Ještě jeden podobný val, který se nachází asi 50 metrů na východ, obraňuje veliké nížinné teritorium, které přiléhá ze severu k hradišti. Val je nasypán z jílovité hlíny. Byly zde objeveny stopy po sloupové konstrukci, která se nacházela na vrcholu valu. I délka tohoto valu byla 900 metrů (TOMENČUK 2008, 223).

Ještě jeden val se nachází okolo jedné části hradiště, které se nazývá Raj. Toto území přiléhá k hradišti ze severní strany a má rozměry 360 x 130 metrů. Byla na ní objevena kulturní vrstva 10. – 13. století.

S tímto zjištěním se celková plocha hradiště stanovila na 42 hektarů. V okolí hradiště byly také objeveny obytné a hospodářské objekty a objekty, které sloužily řemeslům.

V okolí tohoto hradiště se nacházejí ještě další hradiště. Na sousedním návrší Kranofanta je nevelké hradiště, jeho území má rozměry 110 x 74 metrů a je ohraničeno hliněným valem a příkopem. Toto malé hradiště se nachází ve značném svahu.

Na západ od Lukovského hradiště na jednom z vysokých kopců zvaném Mogilki se nachází nevelké kurganové pohřebiště.

Asi 2,5 kilometru na západ od hradiště se nachází ještě jeden kultovní komplex tzv. Starý Dobriniv. Je tvořený nevelkým okrouhlým hradištěm a kurhanového mohylníku. Hradiště má asi 50 metrů v průměru a je ohraničeno ze všech stran nevysokým valem a příkopem. Datace tohoto hradiště je složitá, ale v jedné z jam byla objevena nádoba, kterou lze datovat do 10. století. Po obvodu této nádoby bylo vykresleno v pásu řada symbolických kreseb, na dně se nacházelo zobrazení brouka. Na západ od hradiště bylo nalezeno velké osídlení z 10. – 11. století (TOMENČUK 2008, 225).

7. Další stavby na území starého Haliče mimo hradiště

7.1. Četverky

V okolí starého Haliče, na levém břehu řeky Lukvy, v osadě zvané Četverky u obce Krylos, se nachází pole Cerkvys'ka kde byly objeveny základy dřevěného kostela Zvěstování.

První zmínka o této stavbě pochází z roku 1458 (RAPPOPORT 1982, 109).

První výzkumy byly provedeny v letech 1884 – 1885 pod vedením I. Sharaneviche a L. Lavretského. Už tehdy prof. Sharanevich poznamenal, že by se mohlo jednat o pozůstatky kostela Zvěstování. Byly zde nalezeny i opálené kusy dřeva, které dokazovaly, že se zde dříve zřejmě nacházela dřevěná stavba (obr. 16).

V letech 1987 – 1990 probíhaly výzkumy, které prováděla skupina archeologů ze Lvova. Tyto výzkumy potvrdily dřívější domněnky, že se zde dříve nacházela dřevěná budova, zřejmě kostel, který byl postaven zřejmě v půlce nebo ve druhé polovině 12. století a byl zničen požárem (RAPPOPORT 1982, 110).

Tato dřevěná stavba měla čtvercový půdorys. Loď měla rozměry 7,4 x 7,1 metru a presbytář měl rozměry 4,16 x 4 metry.

Zachovaly se základy, díky kterým bylo možné určit celý půdorys budovy a fragmenty podlahy, která byla tvořena keramickými deskami.

Jedná se o stavbu bez pilířů, která měla jenom jednu loď. K této lodi přiléhal presbytář s vyčleněnou apsidou. Rozměry tohoto objektu jsou 22,7 x 11 metrů.

Zděné základy byly z říčního kamene uložených na silné vrstvě vápeno – pískové malty. V horní části základů jsou kameny uloženy do krokve.

Byly zde nalezeny fragmenty keramických desek, které měly různou formu a barvu, na kterých se často opakují obrazce. Nacházejí se zde i desky s dvoubarevnými obrazy s vytlačenými nebo vyrytými částmi (LUKOMSKY 1991, 30).

U severní části základů byly nalezeny části monumentální vápencového sarkofágu.

Nalezené základy kostela byly tak datovány na začátek 13. století (LUKOMSKY 1991, 31).

7.2. Hrobys'ka

Jedná se o sakrální stavbu v haličském regionu na místě Hrobys'ka.

V 80. letech 19. století prováděl výzkum prof. Sharanevich a L. Lavrecki a v roce 1985 zde prováděl výzkum O. M. Ioannisjan.

V prvním výzkumu byly odhaleny základy západní a jižní stěny a čtyř podkopulovitých pilířů kostela, východní část stavby byla nedostupná pro výzkum, protože se nacházela pod cestou. Druhý výzkum z roku 1985 ukázal, že objekt je v mnohem horším stavu, na mnoha místech jsou zachovány jenom základové příkopy (obr. 13).

Půdorys stavby naznačuje část odkrytých základů ve tvaru obdélníku, jehož delší strana má 12 metrů a určuje zřejmě délku kostela. Ve vnitřní části byly odkryty základy pilířů, které měly rozměry 2 x 2 metr.

Kostel měl tři apsidy, na což poukazuje jen fragment zaokrouhleného základu na západní části severní stěny.

Základy byly vystavěny z velkých balvanů travertinu s příměsí opuky a drobných neopracovaných kamenů.

Dalším nálezem z tohoto místa jsou fragment kamenného sarkofágu a také část kamenné architektonické dekorace.

Základy objektu je možné datovat do druhé poloviny 12. století (LUKOMSKÝ 1991, 14).

7.3. Kyrylivka

V okolí Krylosu, na pravém břehu řeky Limnytska se nachází základy kostela, který je nazýván kostel pod lesem Dibrova. Nachází se na území, které se nazývá Kyrylivka.

První výzkum proběhl v roce 1882 pod prof. Sharanevichem a L. Lavretskim, kteří objevili základy kostela. J. Zacharjevich poté zrekonstruoval podle nalezené části, půdorys stavby (obr. 14).

Na začátku 20. století se tomuto místu věnoval J. Pelenski, který publikoval půdorys s jistými změnami, a podle názvu území, Kyrylivka, určil ruiny kostela jako kostel sv. Cyrila.

V letech 1981 – 1984 se tímto objektem zabývala skupina Haličské Archeologické skupiny ze Lvova.

Zachovány jsou jenom základy, které stanovují půdorys kostela. Jde o čtyřech pilířovou stavbu, která má tři apsidy. Její rozměry jsou 15 x 20 metrů. Základy stěn jsou masivní, měly rozměry od 1,7 do 2,6 metru. Na vnější straně základů jsou stopy po plochých pilastrech (KUBICA 1996, 146)

Základy jsou postaveny z velmi pečlivě poskládaných říčních kamenů, které jsou postaveny na hlíně a vápenno – písečné maltě s přídavkem dřevěných uhlíků a vypálené hlíny.

Jedná se o klášterní kostel, který nese jméno sv. Cyrila podle místního názvu Kyrylivka.

Díky nálezům fragmentů dekorací lze kostel datovat do poslední třetiny 12. století (LUKOMSKY 1991, 18).

7.4. Poberežžja

Zajímavým nálezem na území starého Haliče je církevní stavba na místě zvaném „Murovanka“ u obce Poberežžja (Pobřeží).

První výzkumy proběhly v roce 1935 pod vedením J. Pasternaka, který objevil pouze střední části budovy. Domníval se, že se jedná o ruiny jakési rotundy, ale zůstala nevyjasněná otázka západního uzavření budovy, tudíž se domníval, že tato rotunda mohla mít tři apsidy. Dále byly nalezeny podlahové kamenné desky, fragmenty olověných plechů ze střechy, které ale byly poničené ohněm, fragment archivoly portálu a také fragmenty architektonických dekorací z románského slohu. J. Pasternak se domníval, že jde o zbytky kostela sv. Borise a Gleba (KUBICA 1996, 147).

V roce 1959 se zde konal systematický výzkum, který potvrdil, že se jedná o tetrakonchu a došlo na nové měření (KARGER 1976, 54). Byly také nalezeny fragmenty tesaných kamenů.

Byly vykopány části základů, fragmenty stěn z vápencových kamenů a zbytky kamenných desek. Amatérské výzkumy a hospodářské práce byly příčinou dalšího ničení. V době výzkumu v roce 1959 byly odkryty jen základy objektu a jednotlivé zásahy in situ.

Stavba měla tvar tzv. tetrakonchy, tedy čtyřlístku (obr. 19). Vnější průměr stavby měl délku 22 metrů, vnitřní průměr byl 15,5 metru. Spolu se základy byly nalezené i kamenné architektonické detaily, fragmenty olověných plechů ze střechy a části podlahy z kamenných desek o rozměrech 70 x 70 cm. Tyto kamenné desky byly uloženy na vrstvě žluté a černé hlíny, pod kterou se nacházela ještě vrstva z vápencových kamínků (KUBICA 1996, 147).

Základy byly postaveny z neopracovaných kamenů kombinovaných s vápeno – pískovcovou maltou s přidavkem dřevěného uhlí.

Díky masivnosti základů se V. Lukomský domnívá, že tato tetrakoncha mohla být dvou nebo dokonce tří podlažní stavbou (LUKOMSKY 1991, 22).

Podle hypotézy J. Pasternáka, že se jedná o zbytky sv. Borise a Gleba, datoval tuto budovu do 13. století. Karger odkazuje na analogie s podobnou skupinou předrománských a románských tetrakonch z území Čech a Polska (KARGER 1976, 58).

7.1. Karpiv

Na místě mezi vesnicemi Ševčenkove a Zalukva se nachází místo zvané Karpiv. Zde byl nalezen objekt, který měl kultovní význam.

V 80. letech 19. století zde prováděli výzkum opět I. Sharanevich a L. Lavretski.

V roce 1979 se konal revizní výzkum O. M. Ioannisjana, který provedl nové měření základů. Mimo jiné našel ve vrstvě, ve které byly zapuštěny základy keramiky z 12. století, díky které je možné datovat, kdy se započalo se stavbou (IOANNISJAN 1979, 273).

Základy, které byly nalezeny, měly půdorys ne úplně pravidelné tetrakonchy (obr. 18). Tři strany byly zakončené polokoulemi a čtvrtý, západní, měl zploštělý tvar. S největší pravděpodobností se v na této čtvrté straně nacházel vchod. Průměr základu ve směru východ – západ byl necelých 15 metrů a ve směru sever – jih byl 14, 5 metru. Základy byly zachovány do výšky 0,9 metru (KUBICA 1996, 141).

Podlaha tohoto objektu byla vykládána různobarevnými keramickými deskami, bez i s reliéfovým zobrazením ptáků a gryfů.

Základy budovy byly z drobných kamenů a bílého vápence a spočívaly na bílé vápencové maltě.

Dalšími nálezy na této lokalit byly fragmenty tesaných vápencových architektonických dekorací, jak bylo zmíněno výše, keramika z 12. století a fragment alabastrového poháru (KUBICA 1996, 142).

Díky analogiím keramických desek s vyobrazením gryfa, které byly nalezeny i v kryloském Uspenském chrámu je možné tuto budovu datovat do druhé poloviny 12. století.

8. Syntéza církevních staveb na Haliči

S rozlohou Haličské Rusi dnes známe 14 zděných kostelů, které lze datovat od začátku 12. století do poloviny 13. století. Drtivá většina z nich, 10 objektů, se nachází v areálu starého Haliče nebo v jeho okolí. Další stavby se nachází v okolí Przemyslu, Dźwinogradzia a Wasyliwie na Dněstru.

Nejzajímavější a nejdochovalejší jsou na starém Haliči ruiny zděných kostelů.

Je pro ně charakteristické, že jsou zbudovány z větších kamenných bloků, především vápence ale také i alabastru, nebo travertinu. Jsou

spojeny většinou tenkou vrstvou vápeno – písčité malty. Stěny a někdy i části základů jsou stavěny technikou opus emplectum. Tyto vlastnosti výrazně odlišují toto území od zbytku ruských knížectví.

Tento fenomén raně středověké architektury Haliče se pokoušeli vysvětlit už na konci 19. století a to na základě analýzy jediné zachovalé památky – kostela sv. Panteleimona v obci Ševčenkove. Vliv na vývoj sakrální architektury na Haliči měla jak architektura byzantsko – ruských staveb tak i románských staveb, ke které se například řadí stavba u obce Poberježža nebo stavba na území zvaném Karpiv.

Některé z kostelů fungovaly až do 18. století i déle, ale například pod jiným zasvěcením, či jako klášterní kostely, kterými se později staly.

Díky archeologickým pramenům můžeme konstatovat, že největší skupinu zděných církevních památek na starém Haliči tvoří trojlodní stavby se čtyřmi pilíři a třemi apsidami (kostel sv. Panteleimona, Uspenský chrám Zesnutí přesvaté Bohorodičky aj.). Tyto stavby jsou typické pro východoevropskou pravoslavnou církev hlavně ve 12. století.

Dalším typem kamenných církevních staveb na sledovaném území jsou tzv. tetrakonchy, což jsou centrální stavby se čtyřmi symetricky rozmístěnými apsidami. Jedná se o objekty na lokalitách Poberežžja a Karpiv. V případě lokality Karpiv, se však jedná o nepravidelnou tetrakonchu. Obě tyto stavby jsou kamenné. U stavby na lokalitě Poberežžja můžeme najít analogii například u rotundy sv. Víta na Pražském hradě.

Na sledovaném území lze nalézt i centrální stavby rotundového typu. Jedná se o kostel sv. Jiljí, k jehož centrální části přiléhá obdélníková část a z druhé strany apsida. Druhou ojedinělou rotundou, je stavba z hradiště Olešiv, která má mnohoúhelníkový půdorys.

Počátky výzkumu dřevěných sakrálních staveb na jihozápadě Kyjevské Rusi se datují do konce 19. století. V 80. letech minulého století

byly v okolí obce Krylos objeveny pozůstatky dvou raně středověkých dřevěných pravoslavných kostelů. Prvním z nich byl památka z 13. století, kostel zasvěcený Zvěstování a druhý byl objeven na lokalitě Voskresens'kie.

Nejdůležitější byly objevy B. Tomenčuka aj. Lukomského, které byly prováděny v 80. letech minulého století. Při jejich výzkumu byly objeveny dřevěné sakrální stavby z 12. – 13. století na lokalitách – Oleškiv, Pitryč, Bukivna, a Krylos (Cerkvys'ka, Voskresens'ke a Carynka).

Většina těchto kostelů se sestává z čtvercové nebo obdelníkové lodi a přilehlého presbytáře. Kostel z lokality Bukivěnského hradiště sestával z deltového jednolodního obdelníkového atria s trapézovitým presbytářem. Pravoslavný kostel na lokalitě Carynka byl postaven na půdoryse řeckého kříže a jeho loď byla spojena polygonální apsidou.

Kostely postavené na centrálním plánu jsou mnohoúhelníková stavba na Oleškivském hradišti a dřevěný oktagon na lokalitě Voskresens'ke v okolí Kryloského hradiště.

Většina těchto staveb měla kamenné základy nebo jen velké balvany umístěné v rozích stavby. Ostatní jsou založena na vrstvě hlíny nebo písku.

I zde stejně jako v kamenných kostelích byly objeveny fragmenty barevně glazované keramické podlahy z dlaždic. Kromě vzorků ve tvaru trojúhelníků a čtverců lze nalézt dlaždice v propracovanější formě, pro orientaci reliéfy odvozené od římské techniky.

Je třeba vycházet z toho, že vývoj raně středověké dřevěné sakrální architektury jihozápadní Rusi je ovlivněn místním tradicí výstavby obytných objektů. Je také velmi pravděpodobné, že místní truhláři zkopírovali některé z pozorovaných prostorových řešení v architektuře kamenných sakrálních staveb na Haliči.

Je možné se domnívat, že polygonální formy kostelů Olešiv a Voskresens'ke v okolí Haliče bylo spojeno s pokusem napodobit známé stavby z Przemysle a Haliče z centrální zděných staveb, které mají analogie v románské středoevropské architektuře.

Důležitým společným znakem církevních staveb na sledovaném území, je dle mého uvážení srovnání podlah, které byly vytvořeny z keramických glazovaných dlaždic. Fragmenty dlaždic ale i celé kusy měly shodné znaky a to, že tvořily většinou mozaikovou podlahu s některými z křesťanských symbolů.

Většina nalezených zbytků podlah byla tvořena barevnými dlaždicemi. Barvy, které byly nejčastěji používány, jsou žlutá, zelená a hnědá. Tento fakt se objevuje jak u kamenných staveb tak i u dřevěných.

Dalším důležitým prvkem, který se objevuje ve většině kostelů, jsou keramické dlaždice s reliéfem, ať už zoomorfním nebo antropomorfním.

Zajímavým znakem je vyobrazení gryfa na dlaždici, které se například objevuje v Uspenském chrámu Zesnutí Nejsvětější Bohorodičky a v kostele sv. Jiljí, které se oba nacházejí na Kryloském hradišti.

Objevuje se křesťanská ornamentální plastika, která se rozděluje do tří skupin: geometrická – lineární, rostlinná a figurální.

geometrická – lineární ornamenty se skládají z linií a geometrických figur – kruhy, čtvercové tvary aj. Jsou často spojené do ještě složitější zkombinovaných vzorů. Tento styl ornamentu je nejčastější v arabském světě, vzhledem k tomu, že dle Koránu, je zakázáno zobrazovat figurální tvary. Největší zastoupení našel v moskevském knížectví.

Čistý geometricko – liniový ornament se v architektuře křesťanství objevuje velmi zřídka. Nejčastěji je spojen s rostlinným ornamentem.

Rostlinný ornament zahrnuje listy nebo celé rostliny, květy, rozety a jiné.

Třetí skupina figurální ornamentiky zahrnuje zobrazení fauny i lidského světa.

Části „kroucených“ sloupů, které byly nalezeny při výzkumu kostela Spasitele, byly identické s těmi, které byly nalezeny při výzkumu sakrálního objektu na Hrobys'kach.

Většina kostelů, které byly objeveny při výzkumech, měla pod svou podlahou několik pohřbů. Většinou se jednalo o členy církve.

Všechny pohřby, které byly nalezeny na sledovaném území, měly podobný pohřební ritus. Jednalo se o uložení těla na zádech s různým uložením rukou. Systém uložení rukou bylo buď podél těla, nebo složené na břicho, případně jedna ruka na břicho a jedna podél těla, v několika případech byla jedna ruka uložena na břicho a druhá na hrudi.

Také bylo zjištěno u hrobů, které byly nalezeny pod podlahou církevních staveb, podložení hlavy. Jednalo se většinou o kámen nebo keramickou dlaždici či desku.

Nejzajímavějším a zřejmě i nejstarším byl hrob z Haličské mohyly, který se od ostatní velmi lišil. Jak již bylo napsáno výše, byla hrobová jáma připravená pro loďku, ve které byl uložen jedinec a s ním i několik kusů hrobového inventáře.

9. Funkce hradišť na Haliči

Definicí hradiště je, že se jedná o uměle opevněné místo v přírodou částečně chráněné poloze. Hradiště jsou od sebe odlišná nejen velikostí a vnitřním členěním ale i způsobem opevnění a účelem, za kterým byla vybudována.

Raně středověká hradiště sloužila jako významná centra politické moci, správy, náboženství a hospodářského života. Vysoká koncentrace

obyvatel, doklady specializované nezemědělské výroby, přítomnost společenské elity, která se bezprostředně nepodílela na produkci potravin, dovolují předpokládat, že pro život hradiště bylo nezbytné také určité zázemí.

Raně středověká hradiště jsou obvykle považována za významného konzumenta potravin, surovin z obnovitelných i neobnovitelných zdrojů a lidské práce.

Podle statistických údajů pokryly archeologické výzkumy jen asi deset procent území knížecího Haliče.

Na haličském území se nachází asi 60 hradišť. Z toho 33 je možné datovat do 10. století a dále. Všechna tyto hradiště se nacházejí v oblastech významných řek Haličského regionu.

Všechna zkoumaná hradiště spadají do horizontu 10. - 13. stoletím, díky nálezům keramiky a jiným. Velkou datační pomůckou pro většinu hradišť jsou nálezy sakrálních staveb.

Jedná se o hradiště, která byla postavena na výšných místech. Jedná se o jednoduchá hradiště i hradiště s větším členěním jako je například Krylos nebo Bukovinské hradiště.

Každé hradiště na sledovaném území má vlastní kostel, u kterého se ve většině případů nalézají i hřbitovy.

Ne každé hradiště je ale současně i světským centrem. Jedná se o významné církevní okrsky, které byly opevněny stejně jako ostatní hradiště.

Například Olešivské hradiště je monastýrským komplexem z 12. – 13. století. Obranná konstrukce je podobná do obdobných typů hradišť. V centrální části byly objeveny pozůstatky kamenných základů, které jsou unikátní pro evropskou architekturu dřevěných kostelů – rotund. Nejbližší

analogicky podobná rotunda se nachází v Chorvatsku na lokalitě Zadarivska a jde o kamennou stavbu.

Nejlépe opevněným hradiště na starém Haliči je podle všech dostupný archeologický pramenů Kryloské hradiště. Především jeho umístění mezi dvěma řekami je potřeba chápat jako důmyslné, neboť představovaly první obrannou linii. Kromě samotného hradiště mohly předsunuté valy, trojitý val a čtvrtý val, který se nachází o něco dále, chránit i tzv. Haličskou mohylu, která je brána jako kultovní místo.

Hlavním městem, tzn. hlavním sídlem knížat a biskupů nebo metropolitů Haličsko – volyňského knížectví, byla hora Krylos (PELENSKI 1914, 194)

Na lokalitě centrálního významu, jakým Krylos bezesporu byl, můžeme předpokládat výrazně stratifikovanou společnost. Ale na tomto hradišti nebylo nalezeno mnoho pohřbů. Lze se tedy domnívat, že zdejší společnost pohřbívala u okolních církevních staveb.

Jde o centrum starého Haliče, které se ale nachází jinde než je dnešní moderní město Halič. To co zbylo z opevněného knížecího města, můžeme vidět v obci Krylos, které leží jen několik kilometrů severně od moderního Haliče. V Krylosu je muzeum historie starého Haliče.

Důležitou součástí celého hradiště je samozřejmě církevní zázemí v podobě Uspenského chrámu přesvaté Bohorodičky. Jedná se o největší církevní stavbu na zkoumaném území. O jeho důležitosti svědčí i to, že po jeho zničení byl obnoven o kousek dál v téměř stejné podobě. Na ruinách bývalého Uspenského chrámu z 12. století byla postavena kaple sv. Vasila.

Uspenský chrám z Kryloského hradiště má analogie i v jiných částech západní Ukrajiny nebo Polska. Analogicky je tomuto kostelu podobný kostel sv. Jana v obci Przemysl na kopci Zamkova. V tomto kostele je podle legendy pochován kníže Volodar Rostislavič, který údajně

kostel sám založil a dotoval. Jde o trojlodní kostel se čtyřmi pilíři a třemi apsidami. Její rozměry jsou 18 x 22,5 metru a hrubost zdí dosahovala až 1,5 metru. I zde jak i v jiných kostelech raného středověku na území Haliče byly nalezeny glazované keramické dlaždice, většinou zdobené žlutou barvou.

Součástí církevního zázemí na tomto hradišti je i monastýr na Zlatém Tiku, který je součástí tohoto hradiště, ale je oddělen dalším valem.

Na tomto území má Kryloské hradiště jednu z největších hospodářských a řemeslných základen. Bylo centrem obchodu a to i díky svému obrannému systému.

I po opuštění Kryloského hradiště, tedy když se knížecí dvůr přesunul do Lvova, zůstává toto hradiště významným církevním centrem, kde se spojila latinská liturgie s pravoslavným křesťanstvím. Po úpadku významu tohoto malého knížecího hradiště, zde zůstávají funkční církevní okrsky, které až na jeden zanikají až v pozdější době.

Zajímavostí Kryloského hradiště, dle uvážení autora je, že v jeho vnější obranné linii se nacházelo několik menších hradišť. I tyto malé hradiště byly chráněny svými vlastními obrannými valy s příkopy. Jedná se o tři hradiště, z čeho dvě se zdají být čistě církevními hradišti, které jsou vázány na monastýrský komplex, který se zde nacházel.

Na jednom z těchto malých hradišť byl objeven hřbitov, který měl několik fází pohřbů. Jedná se o velmi malé hradiště na poměry starého Haliče. Vzhledem k tomu, že výkop se týkal jen malé části, lze předpokládat, že se zde bude nacházet mnohem více hrobů, pokud jsou po celém území hřbitova více fázové pohřby.

Většina hradišť na sledovaném území je chráněna několika obrannými liniemi. Nejzajímavější je obranný systém Kryloského hradiště.

Všechna hradiště na sledovaném území jsou postavena z v blízkosti vodních toků.

Starý Halič se dle mého názoru skládal z několika na sebe navazujících hradišť. Hlavním centrem, jak je již zmíněno výše bylo Kryloské hradiště. V jeho těsné blízkosti se nachází Panteleimonské hradiště – sídlo arcibiskupství.

Nedaleko Panteleimonského hradiště se nachází, asi ve vzdálenosti necelého kilometru, kostel Spasitele.

Důležitým centrem se podle výzkumů zdá i Spišské hradiště, které bylo označeno za sídlo knížete Volodymyrka. Stojí zde i významná církevní stavba, kostel Spasitele, či jak je v jiné literatuře nazýván kostel Spásy.

Důležitým prvkem všech zkoumaných hradišť jsou obranné linie. Větší část obranných linií u všech hradišť tvoří obranné valy s příkopy.

Obranné valy jsou tvořeny převážně hliněnými násypy ze žluté jílovité hlíny. Ve většině zkoumaných valů byly objeveny více stavebních horizontů. Zřejmě z důvodu silnější obrany hradiště.

Valy byly většinou zpevněny dřevěnými stěnami a na jejich vrcholu stála dřevěná konstrukce. Vchody na hradištích byly na některých hradištích chráněny dřevěnými konstrukcemi.

Jak je již zřejmé ze samotné práce, fortifikace jednotlivých hradišť odrážejí konkrétní potřeby jednotlivých terénních potřeb. Kde se svah příliš svažoval, byl val vyrovnán kamennou plochou jak je tomu například u Lukavského hradiště.

Příkopy se nachází ve větší či menší míře u každého hradiště, v některých případech jsou zasypány hlínou. U některých příkopů bylo objeveno více stavebních horizontů.

Na hradištích byly objeveny i pece. Jednalo se jak o pece keramické, tak o pece na pečení chleba. Některé z nich se nacházely v obranných valech a některé byly nalezeny v obytných objektech, které byly na hradištích zkoumány. Většina těchto pecí měla průměr do 1,5 metru, ale byly nalezeny i pece s větším průměrem.

Většina staveb, kromě sakrálních, které byly na hradištích nalezeny, byly postaveny ze dřeva s kamennými základy. Jednalo se o velké dřevěné struktury, především knížecí paláce. Tyto byly nalezeny na Kryloském hradišti, Panteleimonském hradišti, Bukivňanském aj. I na menších hradištích stály menší dřevěné stavby.

Nejčastějšími pozůstatky nadzemních dřevěných staveb jsou pozůstatky jejich základů, které sloužily především k rozložení hmotnosti a k zajištění stability celé stavby (NETOLICKÝ 2016, 23).

Na sledovaném území se setkáváme i s tzv. úhelnými kameny, které jsou umístěny v rozích nadzemních staveb.

Na všech doložených hradištích byly nalezeny obytné a hospodářské komplexy. Ve větší nebo menší míře byly prozkoumány. Některá hradiště ještě nesla stopy starších stavebních horizontů.

10. Závěr

Předložená práce měla za úkol shromáždit veškeré dostupné informace o hradištích na území Haliče na západě Ukrajiny.

Raně středověká hradiště sloužila jako významná centra politické moci, správy, náboženství a hospodářského života. Vysoká koncentrace obyvatel, doklady specializované nezemědělské výroby, přítomnost společenské elity, která se bezprostředně nepodílela na produkci potravin, dovolují předpokládat, že pro život hradiště bylo nezbytné také určité zázemí.

Raně středověká hradiště jsou obvykle považována za významného konzumenta potravin, surovin z obnovitelných i neobnovitelných zdrojů a lidské práce

Práce je syntézou poznatků o ranně středověkých hradištích na území starého Haliče a haličského Prikarpatí.

Důležitou otázkou archeologických výzkumů na Haliči je, kde se nacházelo hlavní město haličských knížat, před jeho přenesením do Lvova. I v této práci ale je už jen potvrzeno, že tímto místem byla hora Krylos, ve stejnojmenné obci. Svědčí o tom nálezy uspenského chrámu, a nálezy velkých dřevěných obytných komplexů. Pro Kryloské hradiště svědčí i jeho obchodní a administrativní základna, kterou zajišťovalo především spojení biskupství pravoslavné církve.

Důležitým hradištěm je Panteleimonské hradiště, na kterém byl archeologickými výzkumy doložen knížecí dvůr Romana Mstislaviče a později dvůr Daniela Romanoviče. Díky nálezům dřevěných palácových komplexů.

Zvláštní pozornost byla věnována sakrálním stavbám, které byly nalezeny v dřívějších výzkumech, které probíhaly na konci 19. století a počátku 20. století. V těchto starých výzkumech se řešila především otázka, kde se nachází Uspenský chrám, zvaný také v literatuře chrám zesnutí přesvaté Bohorodičky. Tento chrám indikoval podle kronik, kde se nachází hlavní centrum haličských knížat. Díky J. Pasternákovi, který tento chrám v roce 1936 objevil, bylo možné tuto otázku zodpovědět.

Sakrální stavby na tomto území jsou architektonicky podobné západní evropské románské architektuře ale i byzancko – ruskému architektonickému okruhu.

Charakteristickým znakem sakrálních staveb na sledovaném území, dle uvážení autora, jsou keramické glazované dlaždice, které mají u všech typů sakrálních staveb vždy stejnou barevnou skladbu. Jedná se

o dlaždice žluté, které jsou nejčastější, pak zelené a hnědé. Mnoho dlaždic také tvoří ornament, ale to se nevyskytovalo u všech podlah, které byly objeveny u sakrálních staveb, tak jako barevné kompozice.

Jedná se především o stavby s trojlodní stavby s apsidami, stavby románské architektury – rotundy.

V práci jsou uvedeny i další hypotézy, které se zabývaly určením centra haličského knížectví. Všechny byly samozřejmě úspěšně vyvráceny, ale nelze se divit jejich vzniku. U větších sakrálních staveb se nacházely i velké dřevěné palácové komplexy, tudíž je možné se domnívat, že zde dříve sídlila vyšší vrstva společnosti.

Popisy jednotlivých hradišť vycházejí z dostupné literatury a kresebných záznamů.

Zvlášť práce B. Tomenčuka jsou velmi přínosné pro poznání hradišť na sledovaném území. Dalšími důležitými pracemi pro poznání starého Haliče jsou práce J. Pasternáka, který se věnoval hledání chrámu Zesnutí přesvaté Bohorodičky a J. Pelenského, který se věnoval výzkumu kostela sv. Panteleimona.

Práce se rovněž pokoušela přinést částečnou syntézu dosud u nás nezkoumaného území.

Nejtěžší částí této práce byl překlad, vzhledem k tomu, že všechna dostupná literatura k hradištím na sledovaném území je cizojazyčná. Proto se může stát, že v práci jsou použity místy jiné termíny než, které jsou běžné v našich zemích. Především jde o pojmenování struktur obranných linií, dřevěných částí jednotlivých objektů aj. Dalším problematickým jevem v překladu bylo určení základů a fundamentů, podle toho jak autor zamýšlel tento problém popsat.

V práci uvádím vlastní přeložené názvy jednotlivých názvů lokalit, vzhledem k tomu, že na našem území se podobnému tématu ještě nikdo nevěnoval.

11. Resume

This thesis focuses on the problem of early medieval fortified settlements that exist in Halycz in West Ukraine. It is based on available literature about this topic.

Thesis is divided into several parts. In the first I briefly explain the history of Halycz and the history of the studies carried out in this area from the end of the 19th century to present day.

The next part of this work deals with the fortified settlements themselves. The study sample contains 10 settlements in the area of Halycz and near the Carpathian Mountains.

This analytic part also contains the findings of the ruins of sacral buildings in the proximity of the settlements. These are both stone and wooden buildings. Only one of them survived to present day.

Exceptional attention was paid to sacral buildings that were found in the earlier studies from the turn of the 19th and 20th century. These older studies focused on the question of the whereabouts of the Cathedral of the Dormition.

The goal of this work is to present new information about the fortified settlements in the area of Halycz that were not published until present day.

12. Prameny a literatura

AULICH V. 1980: Ystorycheskaia topohrafyia drevneho Halycha. Slavianskye drevnasty, s. 130 – 150.

BARAN, V. 2016: Istorija arkeologichnyh doslidzhen davnoho Galicha (seredina 19. – kinec 20. st.), Ukrajinoznavstvo 1, s. 171 – 190.

BORCHUK, S. 1998: Halytski zemli v arkeolohichnykh studiiakh Isydora Sharanevycha. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istorii, 1, s. 13 – 21.

BARAN, V. – TOMENCHUK, B. 1998: Results of the Halych Archaeological Journey of Exploration in 1991–1996 pp. In: *Halych i Halytska zemlia*. Kyiv – Halych, 10 – 17.

HONZÁK, F. A kol. 1997: Evropa v proměnách staletí. Praha

IOANNISJAN, O. M. 1979: Raskopki drevnerusskoj rotundy – kvadrifolija v okrestnostjach Halycha, Archeologičeskie otkrytija, s. 273

IOANNISJAN, O. M. 1986: Cerkov Spasa c Galiče – pamjatnik pervoj poloviny XII veka. In: Drevnie pamjatniki kultury naterritorii SSSR, s. 102 – 109, 169 – 173.

IOANNISJAN, O. M. 1994: Chramy – rotundy v drevnej Rusi. In: Ierusalim v ruskoj kulture, s. 100 – 121.

KARGER, M. K. 1960: Osnovnye itogi raskopok drevnego galiča v 1955 godu. Kratkie soobščeniia Institua archeologii AN SSSR, vyp. 81, s. 61 – 70.

KARGER, M. K. 1976: K Istrii galickogo zodčestva XII – XIII vv.

KUBICA, E. 1996: Katalog zabytków wczesnośredniowiecznej architektury monumentalnej Małopolski, Rusi Halickiej i Wołynia, „Materiały i

Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, t. XVII, s. 131-189.

KOVAL, I. 2014: Princely Halych: Intriguing prospects for archeological research. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University vol. 1, 4, s. 60 – 72.

LUKOMSKY, J. 1991: Architekturna spadshchyna davnoho Halycha. Halych.

LUKOMSKY, J. 2001: Voskresens'ka cerkva XII-XIII stolit' u Kriloci, „Zapiski Naukovogo tovaristva imeni Ševčenko”, 2001, t. CCXLI, s. 275-298

MAGOCSI, P. R. – RYCHLÍK, J. – ZYLINSKI, B. 2015: Dějiny Ukrajiny. Praha

OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, Díl 10.

PASTERNAK, J. 1938: Katedra halicka v Krylosie. Buletyn Historii Sztuki i Kultury 6, Nr. 1, s. 57 – 65.

PEŁEŃSKI, J. 1914: Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej, Kraków.

PETRUSHEVYCH, A. 1883: Arkheolohycheskiia nakhodky blyz horoda Halycha. Vestnyk Narodnoho Doma, 154.

RAPPOPORT, P. A. 1982: Russkaâ arhitektura X – XIII vv. Katalog pamâtnikov, Leningrad.

SMORAĞ-RÓŻYCKA, M. 2001: L'Architecture sacrale orthodoxe de Galicie-Volhynie du XIIIe siècle: une synthèse des formes traditionnelles Byzantines et romanes?, “Bizantina et Slavica Cracoviensis”, t. III, s. 181 – 192

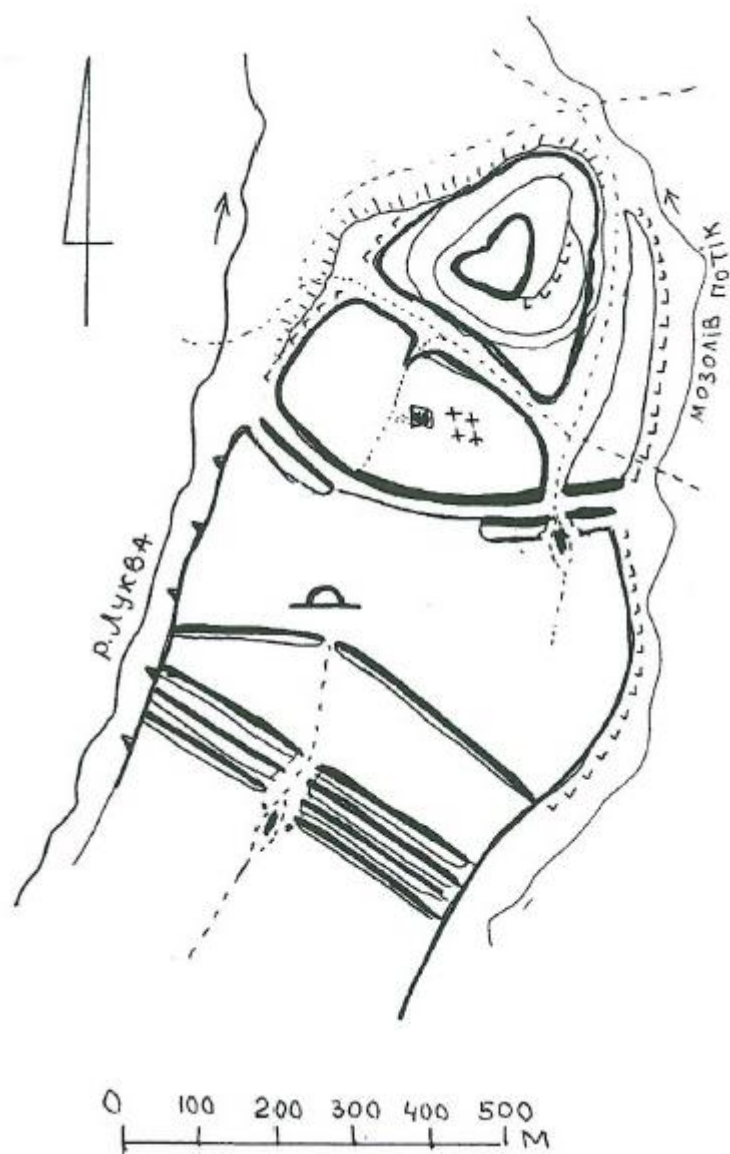
TOMENČUK, B. 2004: Derevljane cerkovne budivlictvo v Galickoj zemli XII – XIII st.: z Istrii archeologicnih doslidžen. In: Galičina, nr. 10, s. 7 – 16.

TOMENČUK, B. 2006: Archeologia nekropoliv Halycha i Galickoj zemli. Ivano – Frankvist.

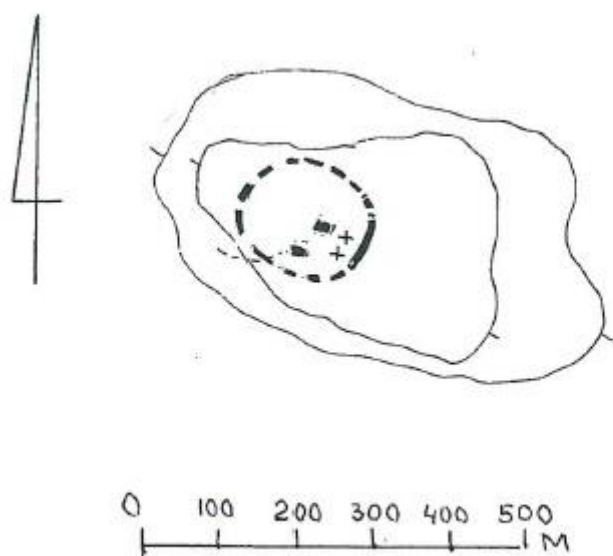
TOMENČUK, B. 2008: Archeologija horodish Galickoj zemli. Ivano-Frankvirst

ZACHARJEWICZ, J. 1882: Wykopaliska w Zalukwi nad Dnistrem. Dzwicnia, 10, s. 151 – 154.

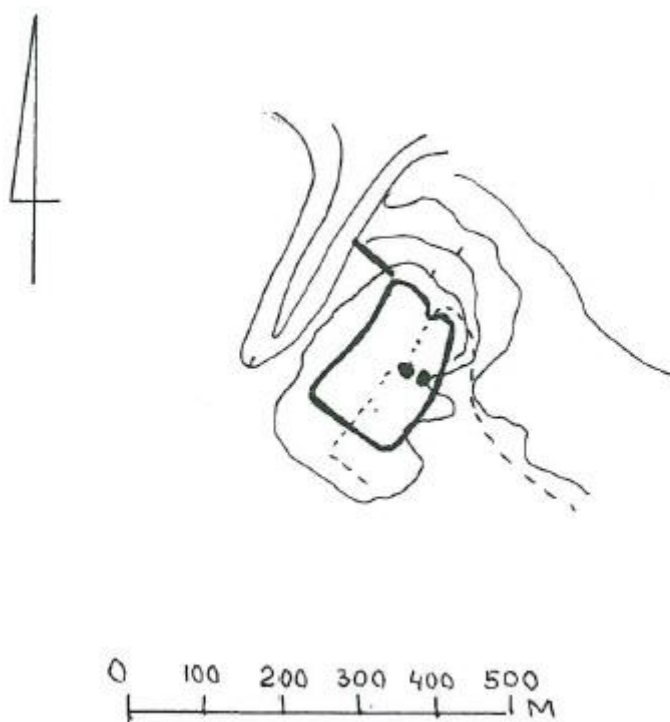
13. Obrazová příloha

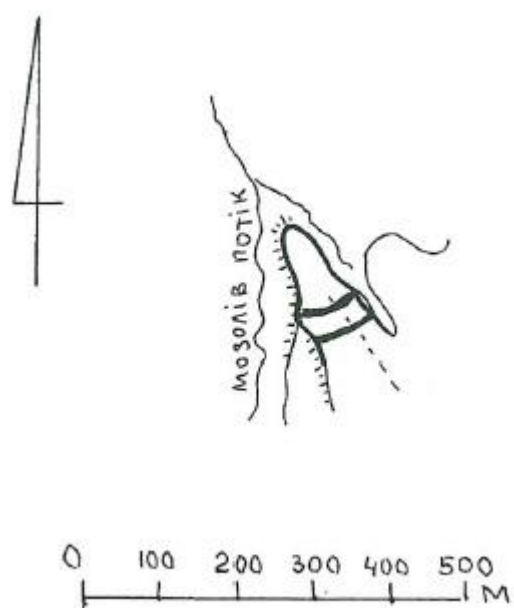
Obr. 1 Kryloské hradiště (TOMENČUK 2008, 537)

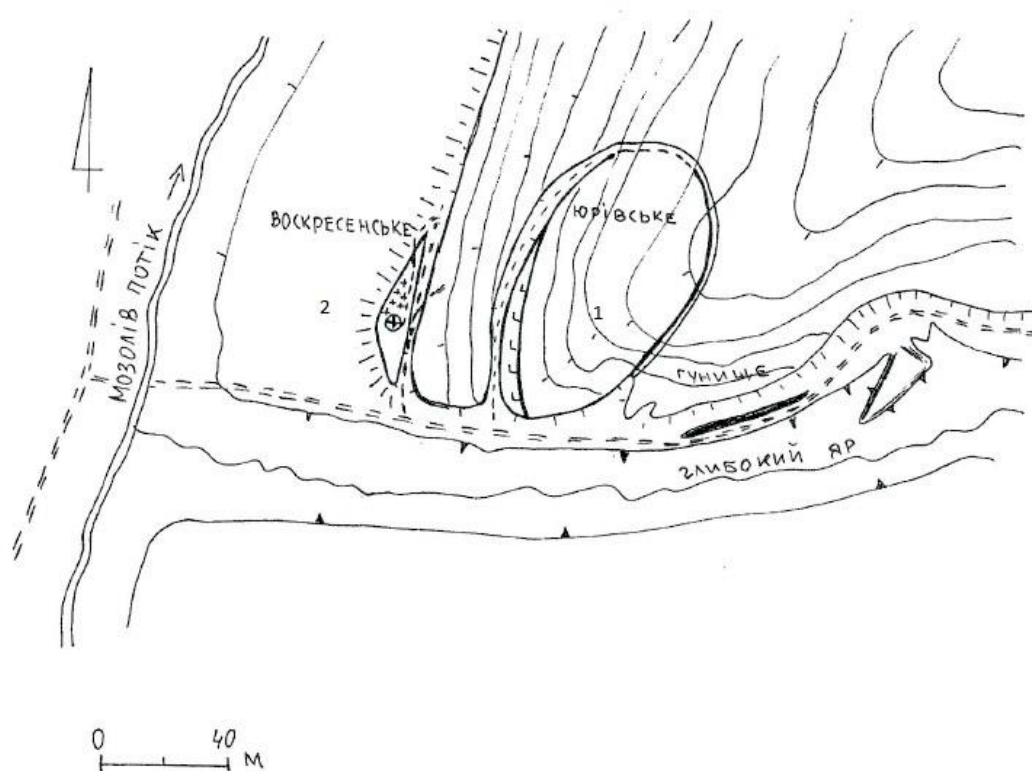
Obr. 2 Spišské hradiště (TOMENČUK 2008, 537)

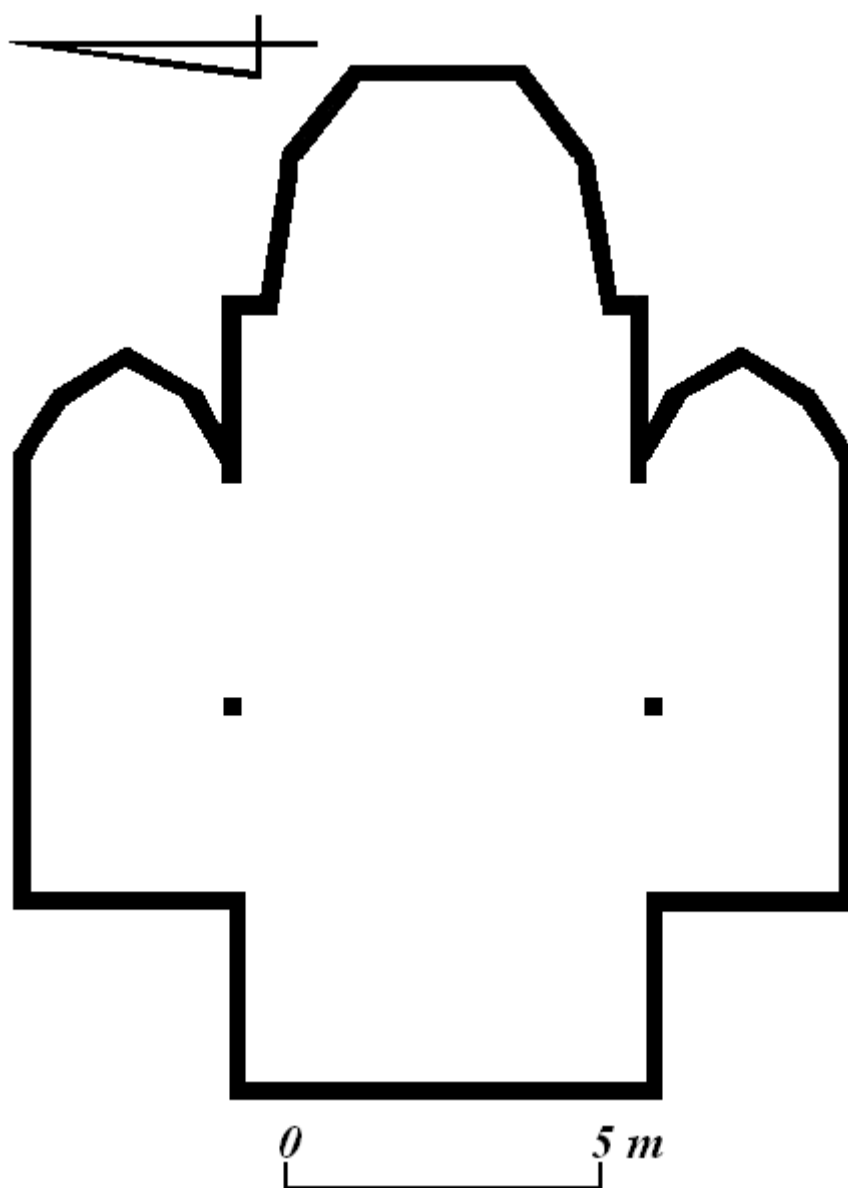
Obr. 3 Panteleimonské hradiště (TOMENČUK 2008, 537)

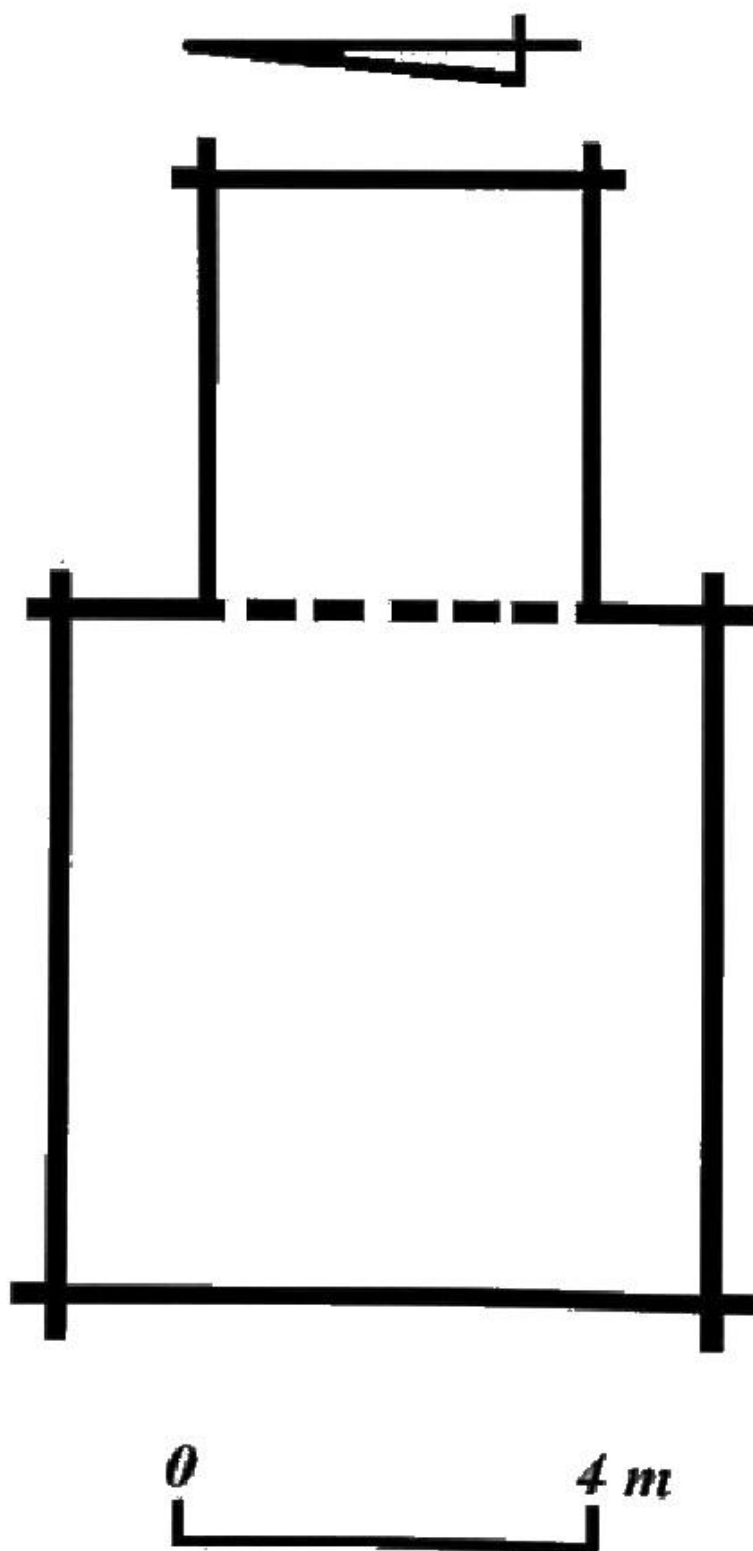
Obr. 4 Štěpanivské hradiště (TOMENČUK 2008, 537)

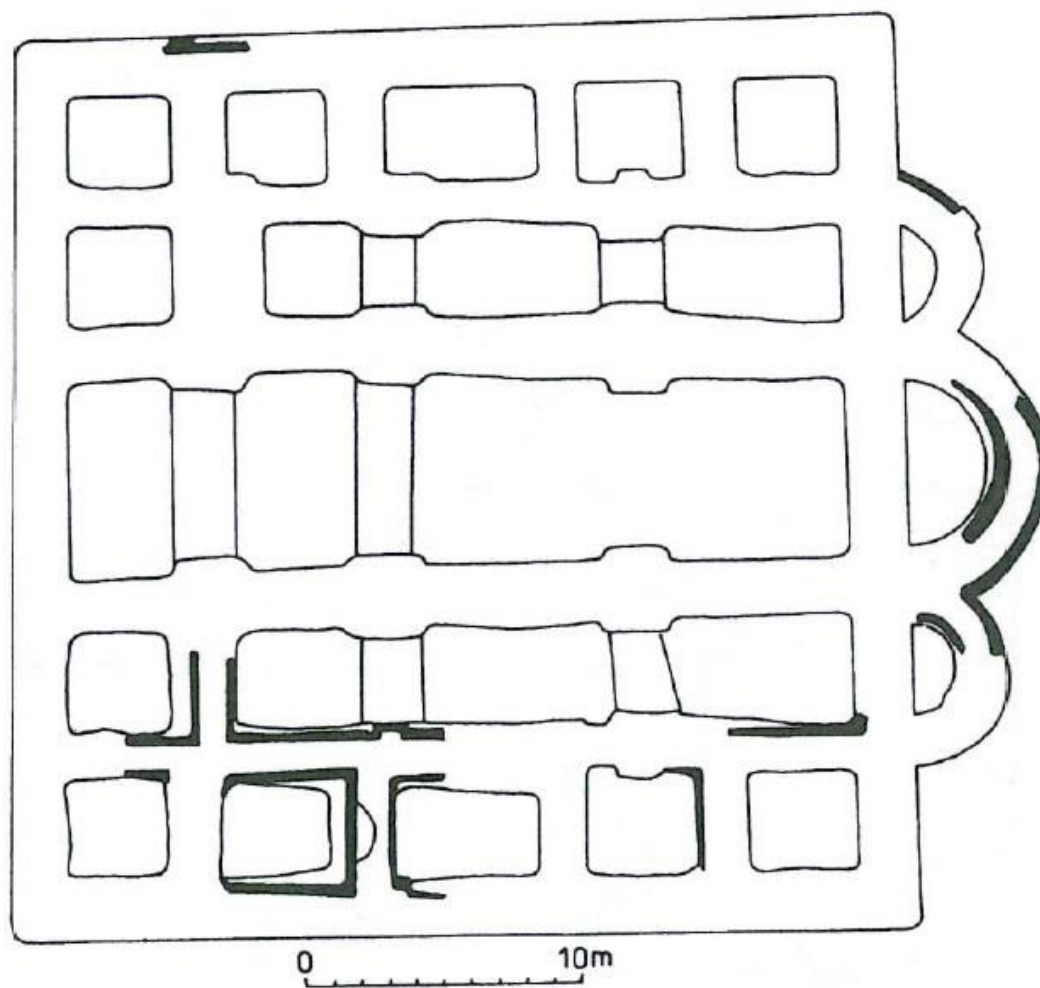
Obr. 5 Voskresenské (2) a Jurivské hradiště (1) (TOMENČUK 2008, 582)

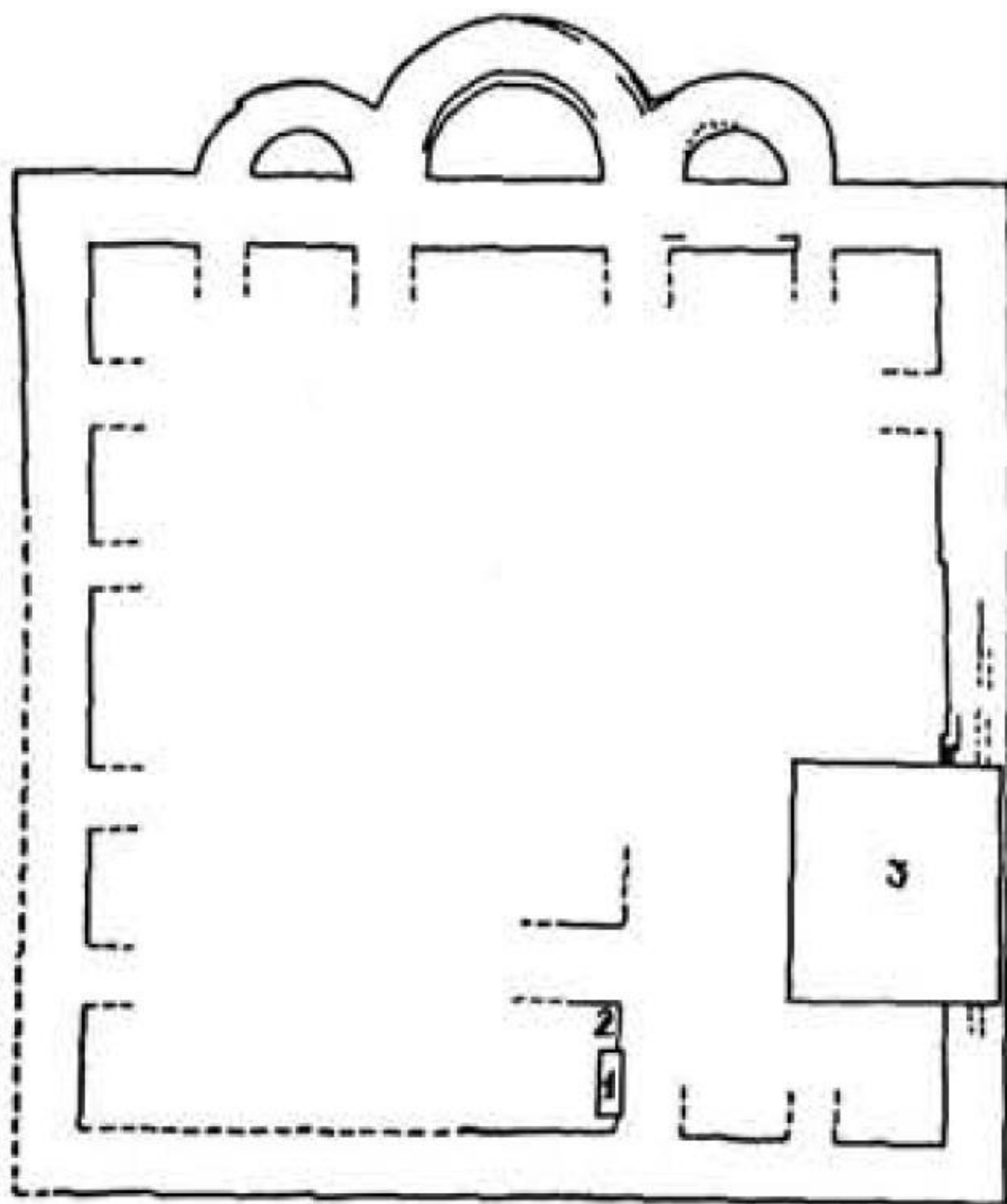
Obr.6 Dřevěný kostel na lokalitě Carynka (MOGITIČ 1999, 4)

Obr. 7 Dřevěný kostel na lokalitě Hrobys'ka (CHUDZIK 2014, 114)

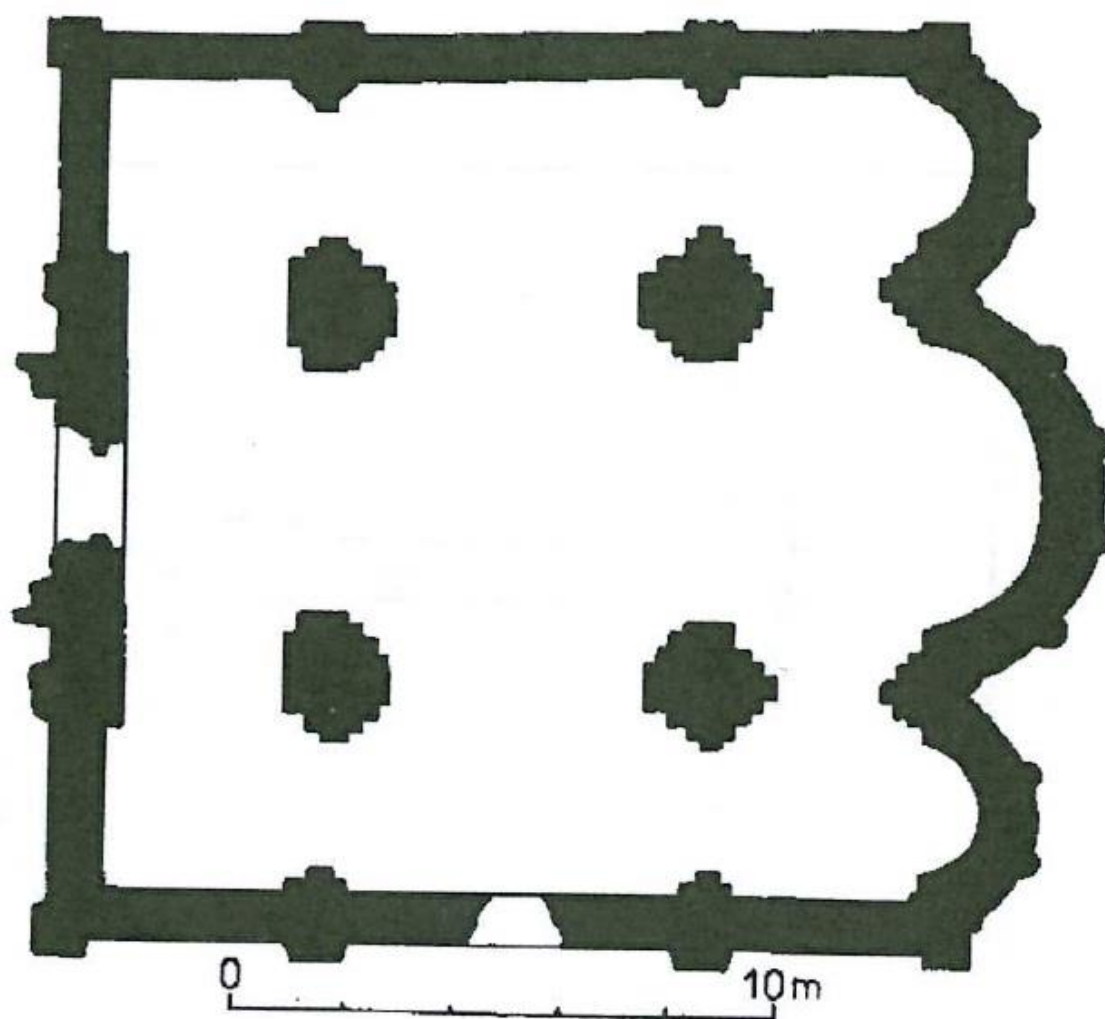
Obr. 8 Uspenský chrám (kostel Zesnutí přesvaté Bohorodice)
(RAPPOPORT 1982, 126)

Obr. 9 Uspenský chrám a uložení sarkofágu č.1

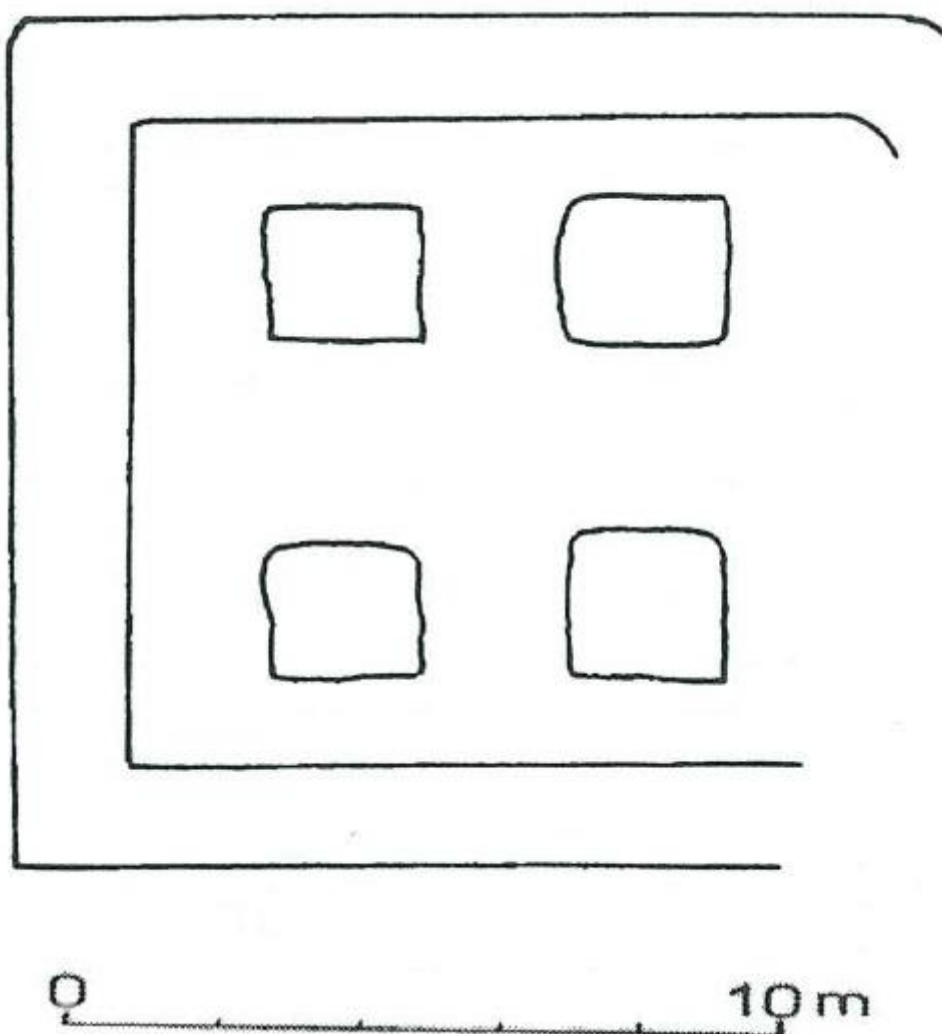
Obr. 10 Výkopy apsid Uspenského chrámu (PASTERNAK 1938, 57)

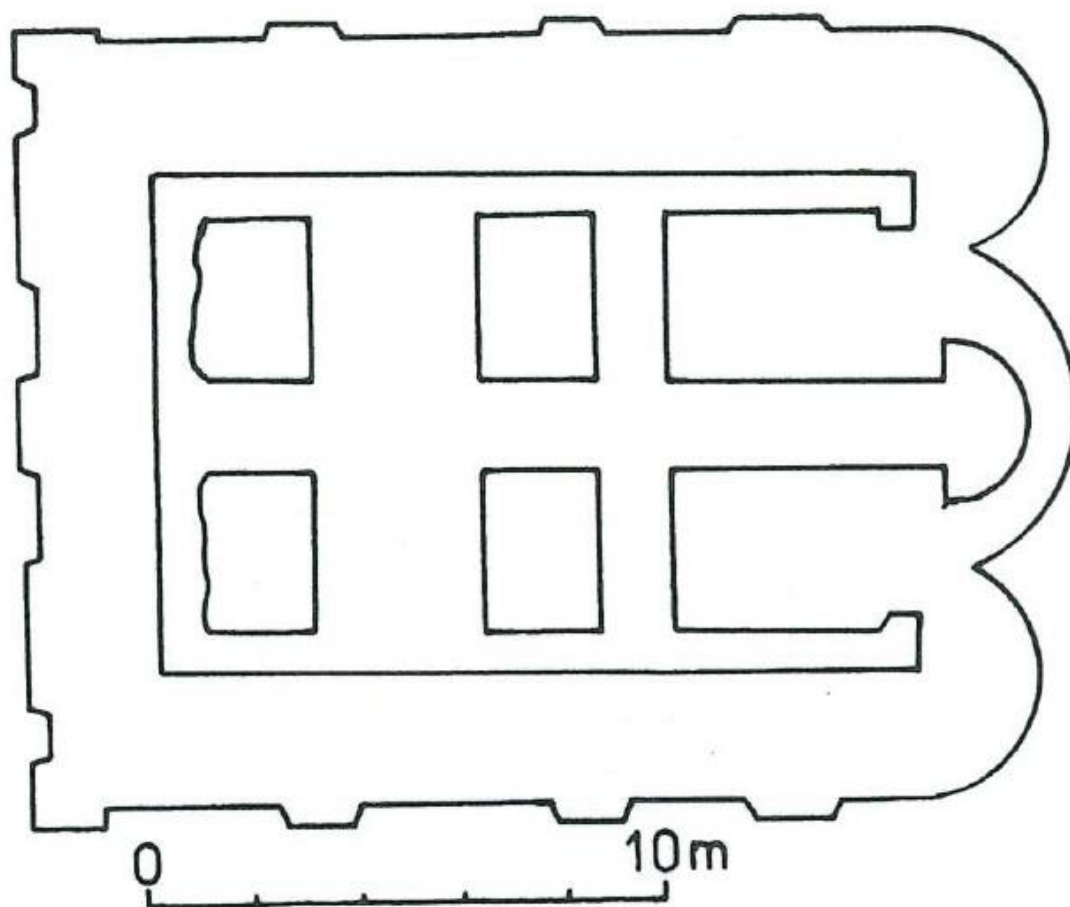
Obr. 11 kostel sv. Panteleimona (RAPPOPORT 1982, 126)

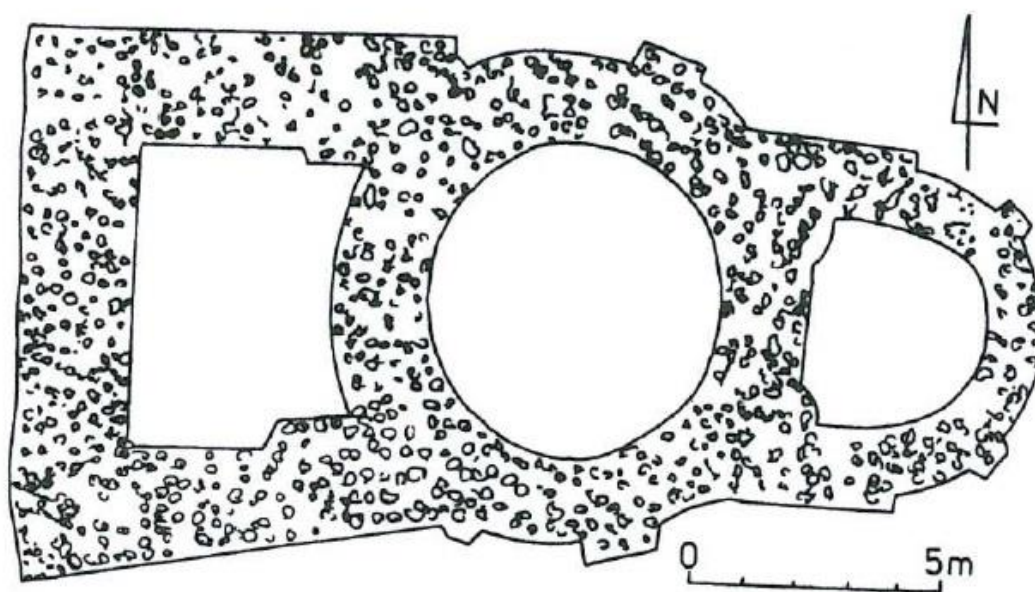
Obr. 12 Západní portál kostela sv. Panteleimona

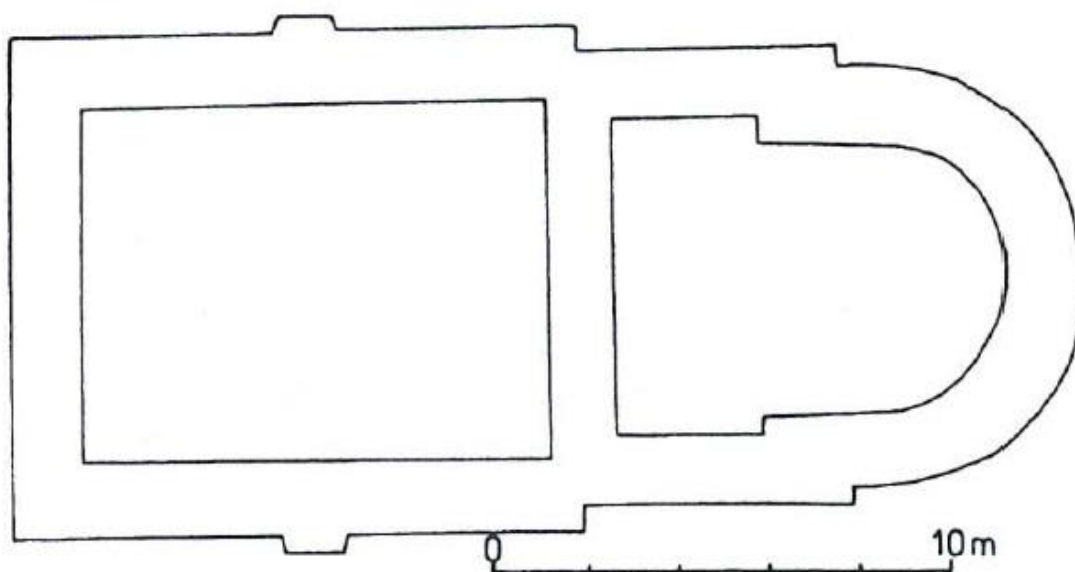
Obr. 13 kostel na území Hrobys'ka (RAPPOPORT 1982, 126)

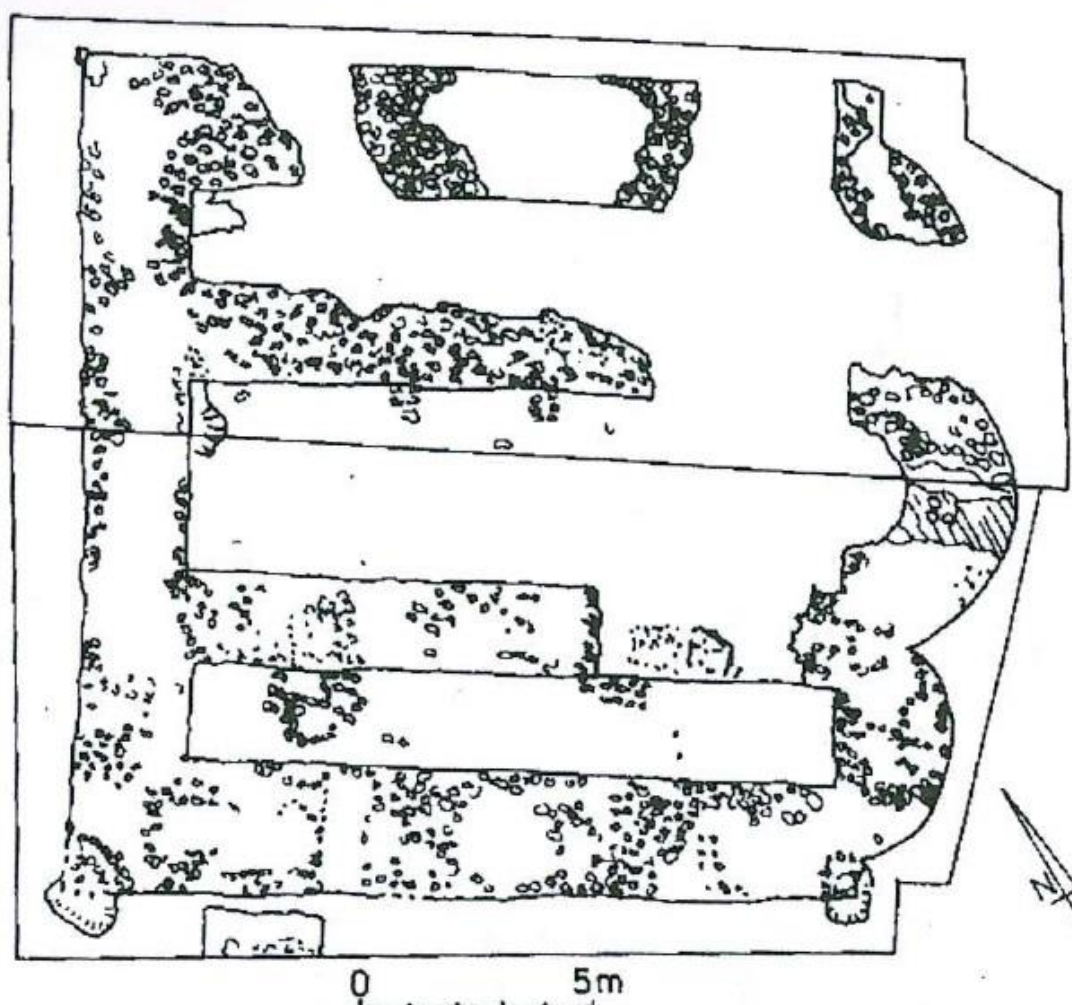
Obr. 14 kostel na území Kyrylivka (RAPPOPORT 1982, 126)

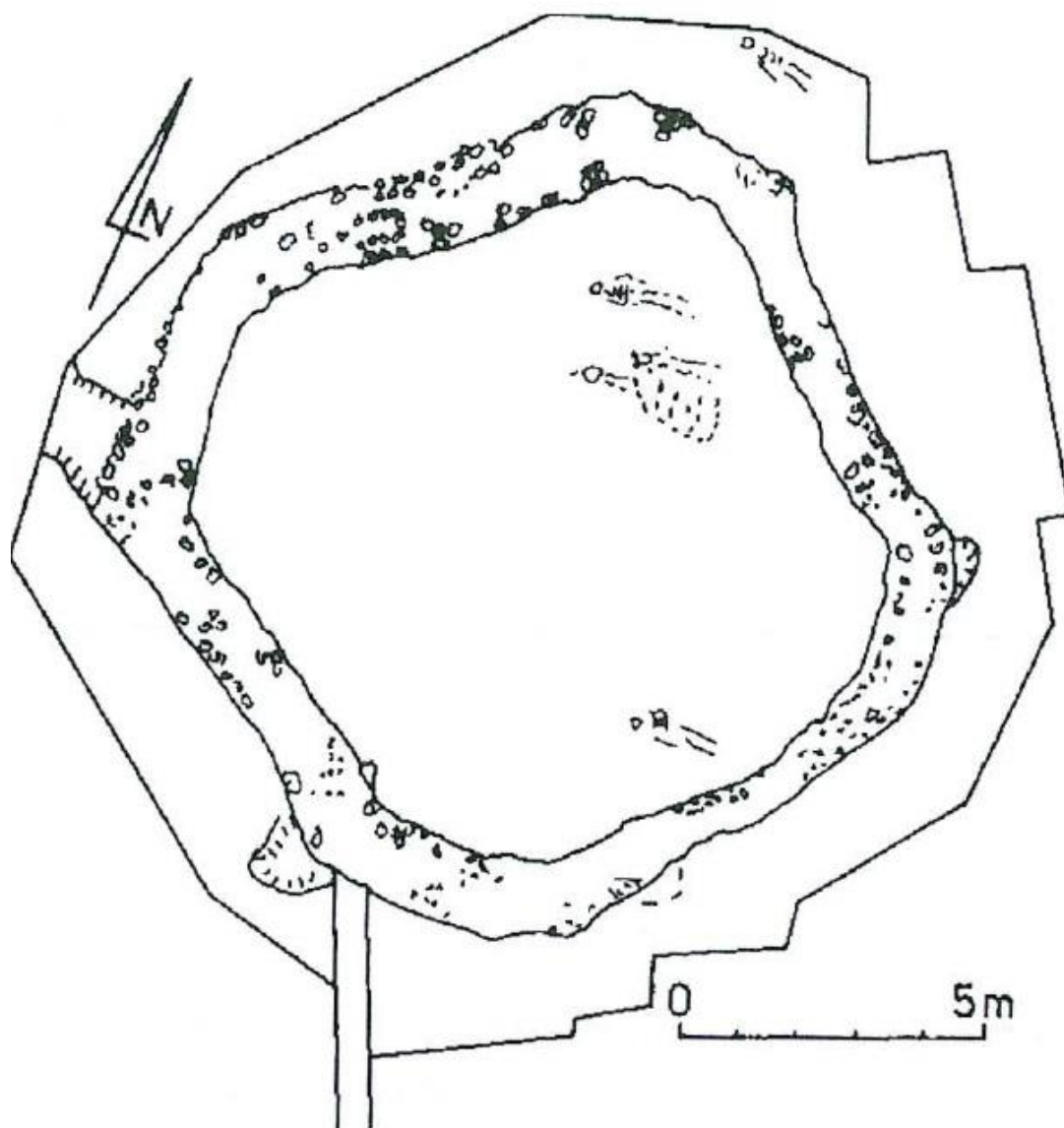
Obr. 15 kostel sv. Jiljí (KARGER 1960, 70, obr. 35)

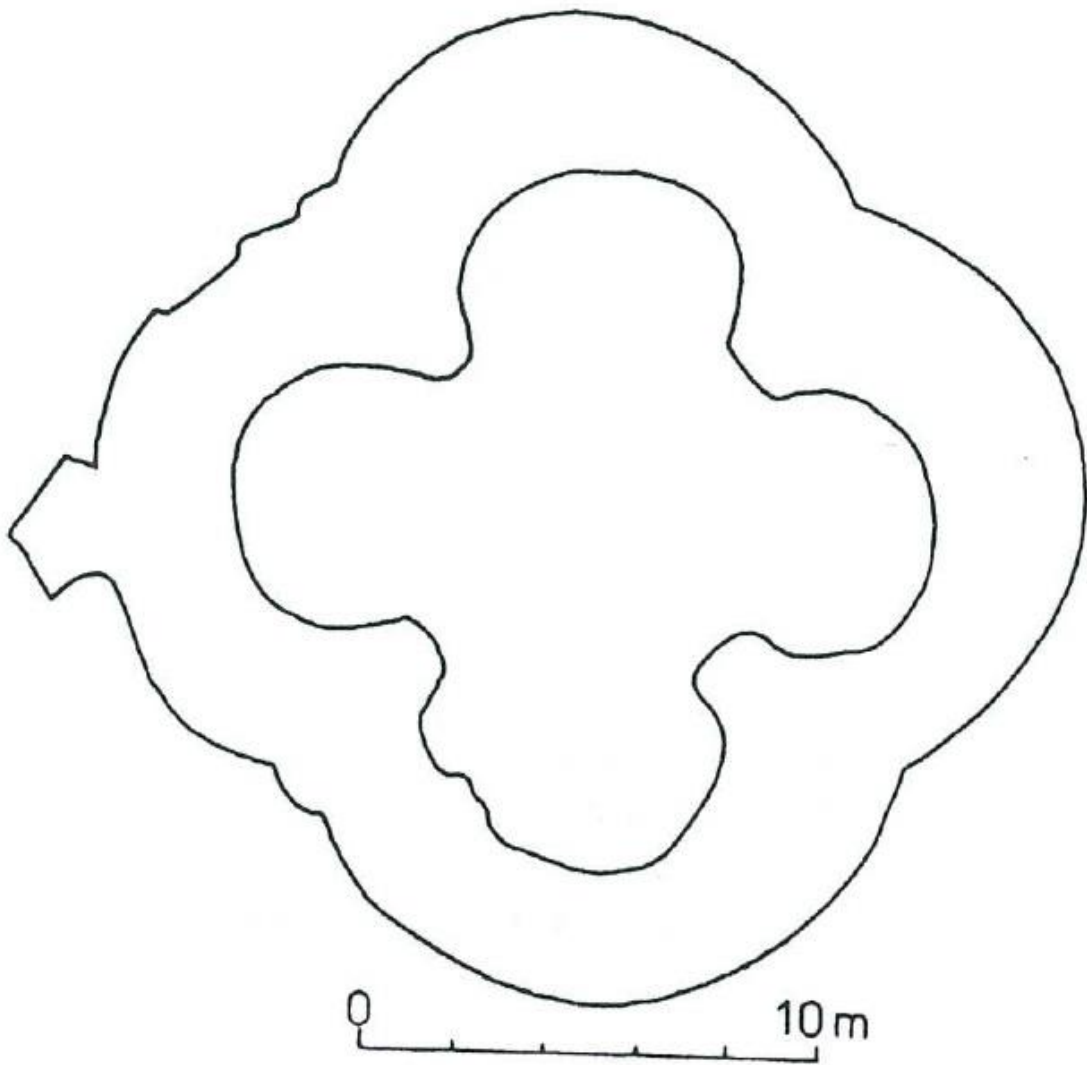
Obr. 16 kostel Zvěstování – Četverky (RAPPOPORT 1982, 126)

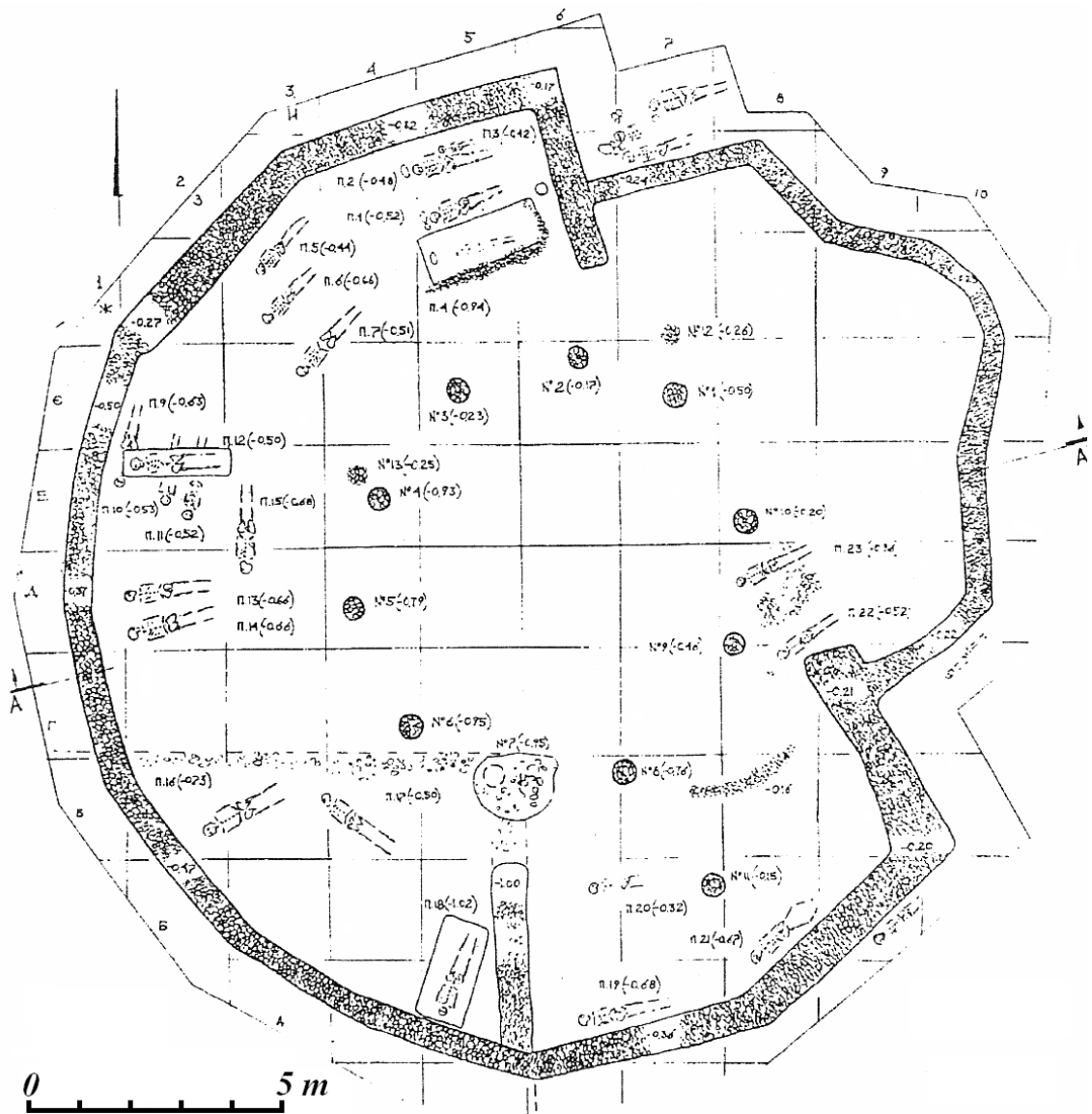
Obr. 17 kostel Spásy (IOANNISJAN 1986, 170, obr. 2)

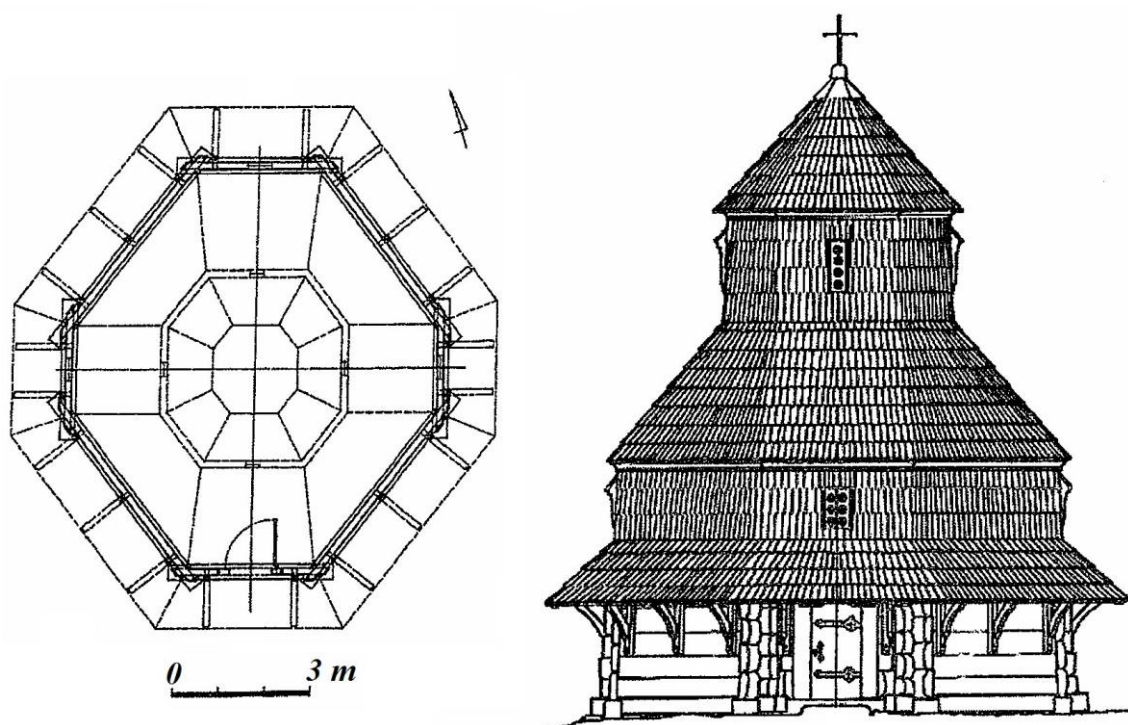
Obr. 18 Polygon – plán budovy a pozůstatků stavby (IOANNISIJAN 1994, 14)

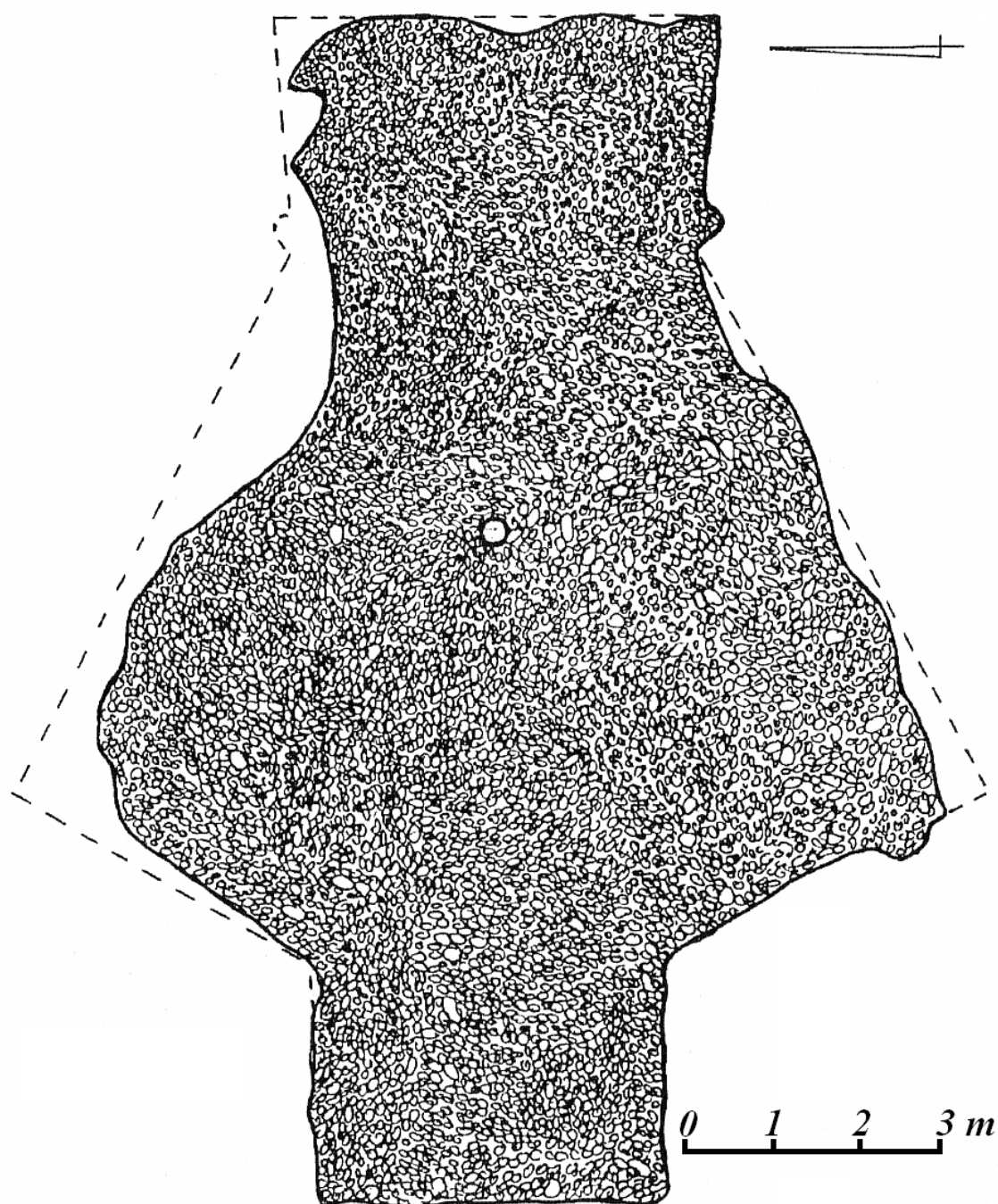
Obr. 19 Tetrakoncha (RAPPOPORT 1982, 126)

Obr. 20 Půdorys Olešivské rotundy (TOMENČUK 2008, 247)

Obr. 21 Rekonstrukce dřevěného kostela na lokalitě Voskresens'ke (LUKOMSKY 2001, 295)

Obr. 22 Pozůstatky dřevěného kostela na lokalitě Bukivněnského hradiště (TOMENČUK 2008, 299)